

Dvije vrste totalitarizma Carl Schmitt i Aleksandar Solženjcin o totalitarizmu

Marić, Ante

Master's thesis / Diplomski rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Philosophy and Religious Studies / Sveučilište u Zagrebu, Fakultet filozofije i religijskih znanosti**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:260:226742>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-02-23**

Repozitorij Fakulteta filozofije i religijskih znanosti

Repozitorij diplomskih i doktorskih radova

Repository / Repozitorij:

[REPOSITORY OF FACULTY OF PHILOSOPHY AND RELIGIOUS STUDIES - Repository of master's thesis and phd](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FAKULTET FILOZOFIJE I RELIGIJSKIH ZNANOSTI

Ante Marić

Dvije vrste totalitarizma
Carl Schmitt i Aleksandar Solženjicino
totalitarizmu

DIPLOMSKI RAD

Zagreb, 2024.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FAKULTET FILOZOFIJE I RELIGIJSKIH ZNANOSTI

Ante Marić

Dvije vrste totalitarizma
Carl Schmitt i Aleksandar Solženjicin o
totalitarizmu

DIPLOMSKI RAD

Mentor: dr. sc. Ivan Koprek

Zagreb, 2024.

SAŽETAK

U ovome radu ćemo se baviti etičkim problemima koji su bili karakteristični za nacističku Njemačku i SSSR (Savez Sovjetskih Socijalističkih Republika) za vrijeme 2. svjetskog rata. Cilj je ukazati na etičke problematike koji su se odvijale u totalitarnim režimima ovih dviju država, objasniti Schmittovu teoriju suvereniteta te uputiti kako ona indirektno uzrokuje Solženjicinovo iskustvo u radnom logoru. Poznato nam je da su obje države vođene totalitarističkim režimom, stoga ćemo se osvrnuti na stanje u državama između dva svjetska rata, na sami uspon totalitarnog režima i kako su se oni provodili unutar same države. Ovaj rad bit će upotpunjen iskustvima dvaju pisaca iz relevantnih područja, Carla Schmitta; njemačkog pravnik i političkog teoretičara, koji je bio član Nacističke Partije, te Aleksandra Solženjicina; ruskog romanopisca, otpornika Staljinovom režimu koji ga je na koncu odveo u radni logor koji se naziva gulag. Razmotrit ćemo ideje ove dvije države i sagledati posljedice koje su ostavile na današnji svijet te se doista preispitati postoji li etika u totalitarizmu. Kroz povijesnu tematiku ćemo zadržati etički okvir te pokušati filozofski analizirati nehumane procese koji se odvijali u ovim dvjema državama.

KLJUČNE RIJEČI

totalitarizam, nacionalsocijalizam, sovjeti, suverenitet, dehumanizacija, gulag, ljudsko dostojanstvo

SUMMARY

In this paper, we will deal with ethical problems that were characteristic of Nazi Germany and the USSR (Union of Soviet Socialist Republics) during World War II. The goal is to point out the ethical problems that took place in the totalitarian regimes of these two countries, to explain Schmitt's theory of sovereignty and to point out how it indirectly caused Solzhenitsyn's experience in the labor camp. We know that both countries are governed by totalitarian regimes, therefore we will look at the situation in the countries between the two world wars, the very rise of totalitarian regimes and how they were implemented within the country itself. This paper will be complemented by the experiences of two writers from relevant fields, Carl Schmitt; the German jurist and political theorist, who was a member of the Nazi Party, and Alexander Solzhenitsyn; a Russian novelist, a resister of Stalin's regime that eventually took him to a labor camp called the Gulag. We will consider the ideas of these two states and look at the consequences they left on today's world and really question whether there is ethics in totalitarianism. Through the historical theme, we will maintain the ethical framework and try to philosophically analyze the inhumane processes that took place in these two countries.

KEY WORDS

totalitarianism, national socialism, soviets, sovereignty, dehumanization, gulag, human dignity

Sadržaj

Uvod	1
1. TOTALITARIZAM U POVIJESNOM KONTEKSTU	2
1.1. Totalitarni sustav u Njemačkoj	2
1.1.1. Uspon nacističke vlasti	2
1.1.2. Propagandna moć u nacionalsocijalizmu	6
1.2. Totalitarni sustav u Sovjetskom Savezu	11
1.2.1. Uspostava totalitarne vlasti u Sovjetskom Savezu	11
1.2.2. Sovjetski propagandni stroj	16
2. NACISTIČKA NJEMAČKA - Pogled Carla Schmitta	22
2.1. Općenito o autoru	22
2.2. Schmittova obrana	23
2.3. Schmittova definicija suvereniteta	26
3. SOVJETSKI SAVEZ - pogled Aleksandra Solženjicina	32
3.1. Općenito o autoru	32
3.2. Arhipelag Gulag	33
3.3. Jedan dan Ivana Denisoviča	36
4. ZAKLJUČAK	44
5. POPIS LITERATURE	51

Uvod

O totalitarizmu možemo govoriti u svakoj mogućoj prilici; bilo to u razgovoru s kolegama na visokom učilištu, s roditeljima kada nam pričaju priče iz ‘onih dana’ ili kada dvije suparničke političke stranke pokušavaju potkopati jedne drugu, pa se prozivaju i nazivaju ‘despotom’ ili ‘diktatorom’. Ova tematika više nije toliko niti kontroverzna kao što je bila prije tridesetak godina, sada možemo slobodno govoriti o ovakvim stvarima bez brige da će nas odvesti tajna policija ili će nas politička partija proglasiti nesuvislim i tako izopćiti ili uhapsiti. Što je navedeno ovdje su samo neke od značajki određenih država koje su u prošlom stoljeću bile zakrivene velom totalitarizma, ovog surovog političkog sustava koji je malenom čovjeku oduzimao svaku mogućnost samounaprijeđivanja, gdje je morao samo pognute glave pratiti što mu je vlast govorila. Bila su to strašna vremena, doslovce. Vremena popraćena užasom, terorom i nevjericom jer ljudi su morali paziti što su govorili, jer bi ih ponekad, riječi doista koštale života. Razdoblje je nevjerice jer se nisi mogao pouzdati u osobu koja živi u kući do tvoje, jer možda je upravo to osoba koja je uzrok tvoga hapšenja.

Totalitarizam je gušenje pojedinca, jer više mu nije dopušteno da ima individualno mišljenje. Prvotno zato što je individualno mišljenje slobodno, a za tu se riječ ne smije niti čuti u ovakvom režimu. Ovo je vladavina samo jednog mišljenja, i samo je jedno mišljenje ispravno; i to ono koje dolazi s vrha vlasti.

1. TOTALITARIZAM U POVIJESNOM KONTEKSTU

Ovakva vrsta političkog režima može biti posljedica prethodno lošeg načina vladanja. Narod jednostavno nije zadovoljan načinom kako se vladajuća skupina odnosi prema svojim državljanima, radnicima, ljudima određene etničke skupine i zbog toga teži nekoj vrsti promjene. U Sovjetskom Savezu to je bila Februarska i Oktobarska revolucija te u tadašnjoj Weimarskoj Republici postavljanje Adolfa Hitlera kao njemačkog kancelara. Razlog zbog čega je narod nezadovoljan je loša vladavina i loša ekonomska situacija nakon prvog svjetskog rata.

1.1. Totalitarni sustav u Njemačkoj

Mnogi povezuju jedno od najmračnijih perioda u 20. stoljeću s Njemačkom radi zločina koje je njihova vlast izvršila u to vrijeme. Isto tako je i njemački narod nakon 2. svjetskog rata bio zgrožen stvarima jer je zapravo tok napretka stagnirao zbog narušavanja ljudskih prava, uništenja narodnih bogatstava, života i materijalnog dobra. No isprva je njemački narod vidio rješenje u nacističkom režimu jer im je obećao poslove i ekonomsko dobro, ono što im je u tom trenutku najviše nedostajalo.

1.1.1. Uspon nacističke vlasti

Poslijeratno razdoblje u Njemačkoj bilo je grozno, Njemačka je izašla iz Prvog svjetskog rata (1914.-1918.) kao jedna od poraženih nacija, što je imalo dalekosežne posljedice na njenu političku i ekonomsku situaciju. Poraz je doveo do nametanja teških mirovnih ugovora, posebice Versajskog ugovora, koji su značajno oblikovali sudbinu Njemačke u godinama koje su uslijedile. Tim ugovorima Njemačka je izgubila znatne teritorijalne posjede, a njena vojska je bila strogo razoružana, što je izazvalo duboke političke podjele. Konzervativne snage u zemlji bile su izrazito nezadovoljne ovim ishodom i smatrale su da su uvjeti nametnuti Njemačkoj nepravedni i ponižavajući. Posljedice mirovnog ugovora bile su dalekosežne i na ekonomskom planu. Njemačka marka je počela rapidno gubiti vrijednost, što je kulminiralo hiperinflacijom 1923. godine. U tom periodu cijene su dosezale nezamislive razine, a milijuni Nijemaca su se suočavali s teškom oskudicom. Inflacija je dodatno pogoršavala ionako loše ekonomske prilike, što je stvaralo široko rasprostranjeno nezadovoljstvo među stanovništvom. U takvoj klimi počele su se širiti optužbe na račun

tadašnje vlasti koja je pristala na mirovne uvjete. Mnogi su smatrali da je rješenje u dolasku čvrste ruke koja bi izvela zemlju iz krize. U takvim okolnostima Adolf Hitler, koji je iste godine preuzeo čelništvo Nationalsocijalističke njemačke radničke stranke (NSDAP), počeo je privlačiti pažnju kao potencijalni spasitelj. Iako je NSDAP tada bilježio porast članstva, stranka je još uvijek bila relativno mala i nije imala značajan utjecaj izvan Bavarske, gdje je imala sjedište.

Pogoršani odnosi između republičke vlade i bavarskih vlasti dodatno su zakomplicirali situaciju. Nezadovoljstvo Bavaraca zbog ratnih reparacija dovelo je do proglašenja izvanrednog stanja 26. rujna 1923. godine. U Bavarskoj je uspostavljen diktatorski trijumvirat koji su činili Gustav Ritter von Kahr, Otto von Lossow i Hans Ritter von Seisser. Ovaj trijumvirat imao je plan odcjepljenja Bavarske od Njemačkog Reicha, što je bila ideja protiv koje se Hitler žestoko protivio. On je zagovarao ideju snažnog, nacionalističkog i ujedinjenog Njemačkog Reicha. Sukob između Hitlera i bavarskog trijumvirata kulminirao je 8. studenog 1923. godine. Tog dana, članovi trijumvirata prisustvovali su skupu privrednih organizacija u pivnici u Münchenu. Hitler je, svjestan njihovih planova o odcjepljenju, odlučio prisiliti ih da djeluju prema njegovim naredbama, što je bio početak poznatog Pivničkog puča. Taj pokušaj državnog udara bio je ključni trenutak u Hitlerovom usponu, iako tada nije uspio, postavio je temelje za buduće djelovanje NSDAP-a i Hitlerovu političku karijeru. Ovi događaji odražavaju turbulentno razdoblje u povijesti Njemačke, gdje su političke intrige, ekonomske poteškoće i društveno nezadovoljstvo stvorili plodno tlo za radikalne promjene i uspon totalitarnih ideologija. Članovi paravojne organizacije *Sturmabteilung* (SA), koja je djelovala unutar NSDAP-a, pod vodstvom Adolfa Hitlera, organizirali su 8. studenog 1923. poznati pivnički puč. Cilj ovog puča bio je preuzeti kontrolu nad vladom Bavarske, a zatim proširiti revoluciju na cijelu Njemačku. Puč se odvijao u pivnici Bürgerbräukeller u Münchenu, gdje su se Hitler i njegovi suradnici suočili s čelnicima bavarskog trijumvirata – Gustavom Ritterom von Kahrom, Ottom von Lossowom i Hansom Ritterom von Seisserom – prisilivši ih da podrže nacistički plan. Međutim, puč nije završio kako je Hitler očekivao. Nakon početnog uspjeha, puč je slomljen u roku od nekoliko sati kada je policija intervenirala i ugušila pobunu. Većina vođa pobune, uključujući Hitlera, bila je uhićena i stavljena pred sud.

Suđenje Hitleru započelo je u veljači 1924. godine i pretvorilo se u političku platformu za nacističku propagandu. Hitler je koristio suđenje kako bi privukao pažnju medija i javnosti, iznoseći svoje političke stavove i kritike prema Weimarskoj Republici. Njegove retorike i karizmatični nastupi zadobili su simpatije nekih porotnika i sudaca, što je rezultiralo blagom kaznom u usporedbi s ozbiljnošću njegovih zločina. Iako je njemački zakon predviđao stroge

kazne za izdaju, Hitler je osuđen na samo pet godina zatvora, ali je već nakon devet mjeseci, 20. prosinca 1924. godine, pušten na slobodu zbog dobrog ponašanja.

Tijekom boravka u zatvoru Landsberg, Hitler je gledan kao zločinac od strane naroda. Njegov vjerni prijatelj i budući tajnik Rudolf Hess daje mu na savjet da je ovo savršeno vrijeme da pokaže svojim pobornicima u što se trebaju uzdati. Stoga Hitler piše nacistički manifesto poznat pod nazivom *Mein Kampf* ili "Moja borba" i izrecitirao je Hessu te ju je ovaj uredio. Knjiga, objavljena u dva toma 1925. i 1926. godine, postala je temelj nacističke ideologije. U *Mein Kampf* Hitler je iznio svoje političke stavove, uključujući ideje o superiornosti arijevske rase, antisemitizmu, njemačkom nacionalizmu i potrebi za širenjem životnog prostora (*Lebensraum*) za njemački narod. Knjiga je također sadržavala Hitlerove planove za obnovu Njemačke kao moćne i ujedinjene nacije koja će obuhvaćati sve etničke Nijemce, čak i izvan tadašnjih granica zemlje. Posebno je naglašavao potrebu za iskorjenjivanjem Židova i Slavena, koje je smatrao inferiornim rasama, te ih je planirao iskoristiti kao radnu snagu ili eliminirati. Po izlasku iz zatvora, Hitler je odmah započeo s obnovom NSDAP-a. Na masovnom skupu u Münchenu 27. veljače 1925. godine, stranka je službeno ponovno uspostavljena, a njeni ogranci su se ubrzo proširili po cijeloj Njemačkoj, uključujući Berlin. Hitler je preuredio stranačku strukturu i strategiju, usredotočivši se na legalno preuzimanje vlasti putem političkih izbora. Stranka je počela pridobivati sve veći broj pristalica, a već na izborima 1930. godine NSDAP je osvojila 107 mjesta u Reichstagu, postavši druga najjača stranka u zemlji. Hitlerov uspon na vlast bio je podržan od strane ključnih figura unutar stranke, poput Gregora Strassera, Ernsta Röhma, Hermanna Göringa, Josepha Goebbelsa i Wilhelma Fricka. Oni su zajedno radili na pridobivanju podrške vojske i krupnih industrijalaca i financijera, koji su predstavljali dva ključna stupa njemačkog društva. Do kraja 1931. godine, Hitler je uspio osigurati njihovu podršku, što mu je omogućilo da nastavi svoj put ka preuzimanju potpune kontrole nad Njemačkom.

Godina 1932. bila je ključna za političku situaciju u Njemačkoj. Nacistička stranka, pod vodstvom Adolfa Hitlera, odlučila je uložiti sve resurse u neviđeni propagandni program u pripremi za nadolazeće izbore. Kampanja je bila pažljivo osmišljena kako bi privukla što veći broj glasača. Gradovi su bili preplavljeni plakatima s nacističkim simbolima, dok su milijuni letaka podijeljeni širom zemlje. Svakodnevno su održavani mitinzi – više od 3000 njih diljem Njemačke, što je omogućilo Hitleru i njegovim sljedbenicima da direktno komuniciraju s masama. Jedna od inovacija u ovoj kampanji bila je upotreba filmova i gramofonskih ploča, koje su puštane preko zvučnika postavljenih na kamionima koji su kružili gradovima. Ova strategija omogućila je nacistima da svoju poruku prenesu širokoj publici, uključujući one koji

nisu mogli prisustvovati sastancima. Unatoč ovim naporima, izbori su pokazali da je NSDAP, iako druga po snazi stranka u zemlji, još uvijek imala izazove pred sobom. Politička situacija postala je još napetija tijekom 1932. godine, kada su zakazani novi izbori. NSDAP je na izborima održanim 31. srpnja 1932. osvojila 230 od 608 mjesta u Reichstagu, čime je postala najjača stranka u parlamentu. No, ovaj rezultat još uvijek nije bio dovoljan za apsolutnu većinu potrebnu za konsolidaciju vlasti. Hitler je tada odlučio da su potrebni novi izbori kako bi osigurao potpunu kontrolu. Koristio je izliku da su zahtjevi postavljeni pred njegov kabinet neprihvatljivi, čime je opravdao potrebu za ponovnim glasovanjem. Predsjednik Paul von Hindenburg raspisao je nove izbore za 3. ožujka 1933. godine. Nacisti su uložili značajne resurse u kampanju, koristeći se svim dostupnim državnim sredstvima. Na ovim izborima NSDAP je osvojila većinu glasova, ali ne i dvotrećinsku većinu potrebnu za promjenu Ustava. Hitler je, međutim, uspio osigurati podršku ključnih političkih i društvenih figura kroz pažljivo osmišljene političke manevre i geste. Događaj koji obilježava 27. veljače 1933. je požar u Reichstagu. Građani Berlina gledaju na ovo kao tragediju, no Hitler to vidi kao priliku. Odlazi do tiska i cijelu noć provodi tamo. Sutradan izlaze novine u kojima se optužuju komunisti za paljenje Reichstaga te je potom uhićeno oko 4 tisuće ljudi, koji su većinom bili komunistički poslanici i dužnosnici, odnosno političke protivnike. Hitler uvjerava predsjednika Von Hindenburga da potpiše dokument kojim ukida veliki broj ljudskih prava koja je donijela Weimarska Republika. To je omogućilo zatvaranje komunističkih vođa i tisuće ostalih. Jedan od ključnih događaja bio je donošenje Zakona o punomoći 23. ožujka 1933. godine. Ovaj zakon omogućio je Hitleru da preuzme zakonodavne ovlasti od Reichstaga, nadzire proračun, odobrava međunarodne ugovore i predlaže ustavne amandmane. Ovim zakonom, Hitler je efektivno uspostavio diktaturu, što je Shirer opisao metaforički kao "samoubojstvo" parlamenta. (Shirer, 1977a: 292). Imenovanje Hitlera za kancelara označilo je uspon totalitarizma u Njemačkoj. U roku od četrnaest dana nakon izglasavanja Zakona o punomoći, ukinute su posebne ovlasti pokrajinskih država, koje su zamijenjene nacističkim režimom. Ubrzo nakon toga, zabranjene su sve političke stranke osim NSDAP-a. Svako pokušavanje održavanja zabranjenih stranaka ili osnivanja novih bilo je kažnjivo zatvorom ili težim kaznama.

Ovi koraci učvrstili su Hitlerovu kontrolu nad Njemačkom, čime je postavljena osnova za totalitarnu državu. Sve političke opozicije su eliminirane, a Hitler je imao slobodne ruke za provedbu svojih ideoloških ciljeva, što je uključivalo temeljite promjene u njemačkom društvu i politici, koje su vodile do katastrofalnih posljedica u godinama koje su slijedile.

1.1.2. Propagandna moć u nacionalsocijalizmu

Kako bi postavio temelje za svoju propagandu, Adolf Hitler se oslanjao na teorije o psihologiji masa koje je iznio Gustave Le Bon, francuski sociolog, u svojoj knjizi *Psihologija gomila*. Le Bon je tvrdio da mase ne reagiraju racionalno, već su vođene emocijama, što ih čini podložnima manipulaciji. Hitler je ove ideje razradio u svojoj autobiografskoj knjizi *Mein Kampf*, gdje je detaljno opisao kako će koristiti propagandu kao sredstvo za mobilizaciju podrške i ostvarivanje svojih političkih ciljeva. Pored Le Bonovih teorija, Hitler je inspiraciju pronašao i u bečkom gradonačelniku Karlu Luegeru, poznatom po svojoj antisemitističkoj retorici i sposobnosti manipuliranja javnim mnijenjem, te u britanskoj ratnoj propagandi tijekom Prvog svjetskog rata, koja je bila učinkovita u mobilizaciji podrške i moralnom podizanju trupa i građana. Hitlerove zamisli proveo je u djelo Joseph Goebbels, ključna osoba za oblikovanje nacističke propagande. Joseph Goebbels postao je Reichov ministar narodnog prosvjedenja i propagande u ožujku 1933. godine, ubrzo nakon što je Hitler preuzeo vlast. Njegovo ministarstvo odigralo je ključnu ulogu u mobilizaciji njemačkog naroda za rat te u jačanju nacističke ideologije. Kao ministar propagande, Goebbels je imao dvije glavne zadaće: osigurati da nitko ne vidi ili ne pročita ništa što bi moglo naštetiti slici NSDAP-a, te predstaviti nacistička stajališta na način koji će ih učiniti prihvatljivima i uvjerljivima za široku javnost. Da bi ispunio te zadatke, Goebbels je usko surađivao sa SS-om i Gestapom. Ove organizacije bile su odgovorne za identifikaciju i eliminaciju osoba koje su stvarale ili distribuirale sadržaje nepovoljne za nacistički režim. SS i Gestapo su provodili represivne mjere, uključujući uhićenja, mučenja i likvidacije protivnika režima. Istodobno, Albert Speer, koji je kasnije postao Hitlerov glavni arhitekt i ministar naoružanja, pomagao je Goebbelisu u organiziranju masovnih javnih događaja, demonstracija i drugih propagandnih aktivnosti. Goebbels je bio iznimno uspješan u svojoj ulozi, unatoč ili možda zbog svoje osobne pozadine. Cijeli život patio je od kompleksa inferiornosti, dijelom zbog fizičkih mana i bolesti koje su ga pratile od djetinjstva. Ovi kompleksi doveli su do osjećaja prijezira prema mnogim društvenim skupinama, posebno prema Židovima i intelektualcima. Njegova mržnja i zavist pretvorili su se u strastvenu podršku nacističkoj ideologiji, koja je obećavala društvenu i političku revoluciju. Propaganda koju je Goebbels kreirao bila je sveobuhvatna i uključivala je sve medije dostupne u to vrijeme: tisak, radio, film i javne skupove. Ministarstvo je kontroliralo sadržaj novina, časopisa, knjiga, filmova, radijskih emisija i kazališnih predstava, osiguravajući da svi mediji odražavaju nacističku ideologiju i poruke. Plakati, filmovi i javni skupovi

korišteni su za širenje poruka o arijevskej nadmoći, demonizaciji Židova i drugih neprijatelja države, te za poticanje nacionalnog ponosa i podrške Hitlerovom režimu. Jedan od najpoznatijih primjera Goebbelsove propagande bio je *Trijumf volje* (*Triumph des Willens*), film redateljice Leni Riefenstahl iz 1935. godine. Film je dokumentirao Nacistički stranački kongres 1934. u Nürnbergu i postao je simbol nacističke propagande, prikazujući Hitlera kao karizmatičnog vođu i prikazujući nacističku stranku kao jedinstvenu i moćnu političku silu.

Goebbelsov rad imao je dalekosežne posljedice. Njegova propaganda igrala je ključnu ulogu u stvaranju uvjeta za Holokaust i ratne zločine nacističkog režima. Njegova sposobnost manipulacije javnim mnijenjem i mobilizacije podrške za nacističke ciljeve rezultirala je smrću i patnjom milijuna ljudi tijekom Drugog svjetskog rata. Goebbels je ostao vjeran Hitleru do samog kraja, počinivši samoubojstvo sa svojom obitelji u Hitlerovom bunkeru u Berlinu, u svibnju 1945. godine, dok su savezničke snage zatvarale obruč oko grada. Nacistička propaganda bila je detaljno razrađena i strukturirana u četiri glavne tematske skupine: nacionalno jedinstvo, potreba za rasnom čistoćom, mržnja prema neprijateljima (s posebnim naglaskom na Židove i boljševike), i uzdizanje karizmatičnog vođe. Analizom ovih tematskih skupina možemo dobiti bolji uvid u ključne karakteristike i metodologiju nacističke propagande. Prva skupina tema nacističke propagande bila je usmjerena na stvaranje osjećaja nacionalnog jedinstva, gdje je zajednica imala prednost nad pojedincem. Hitlerova vizija *Volksgemeinschafta* (narodne zajednice) podrazumijevala je stvaranje homogenog društva u kojem su svi članovi djelovali za opće dobro, stavljajući interese zajednice ispred osobnih interesa. U ovom procesu ključnu je ulogu imala propaganda, koja je kroz emotivne poruke nastojala doprijeti do osjećaja naroda, potičući ponos i patriotizam. Joseph Goebbels, kao glavni propagandist, bio je odlučan provesti Hitlerovu ideju o nacionalno homogenoj državi. On je vjerovao da se politička pitanja mogu rješavati putem propagande koja će oblikovati javno mnijenje, te da će se tako postići nacionalno jedinstvo. Propaganda je koristila slogane poput "Rad oslobađa" i "Rad oplemenjuje" kako bi potaknula radnike da svoj rad doživljavaju kao doprinos zajednici, podižući svoj status kroz rad za opće dobro. Održavale su se manifestacije poput "Nacionalnog dana rada" gdje su radnici i poslodavci zajedno slavili, demonstrirajući jedinstvo i zajedništvo kroz parade i Hitlerove govore.

Druga skupina tema bila je usmjerena na potrebu za rasnom čistoćom. Nacistička ideologija naglašavala je superiornost arijevske rase i potrebu za očuvanjem njezine čistoće. Propaganda je sustavno promovirala ideju da samo čistokrvni Nijemci mogu biti dio *Volksgemeinschafta*, dok su svi ostali, posebno Židovi, bili smatrani prijetnjom koja mora biti eliminirana. Ova ideologija rasne čistoće bila je duboko ukorijenjena u propagandnim

materijalima, filmovima, plakatima i obrazovnim programima. Kako bi postigli takvu zajednicu, nacisti su uveli stroga pravila ponašanja i eliminirali sve koji se nisu uklopili u njihove norme. Oni koji su se suprotstavljali ili nisu mogli prihvatiti ove norme, bili su prisiljeni na rad u logorima, gdje su kroz teški rad dobili priliku iskupiti se za svoje "grijehe" i eventualno postati ravnopravni članovi zajednice. Treća skupina tema bila je usmjerena na poticanje mržnje prema neprijateljima, s posebnim naglaskom na Židove i boljševike. Propaganda je sustavno dehumanizirala ove skupine, prikazujući ih kao glavne neprijatelje njemačkog naroda i države. Kroz medije, filmove, novine i obrazovne programe, nacisti su širili laži i stereotipe o Židovima i boljševicima, potičući strah i mržnju među običnim građanima. Ova gradacija mržnje započinjala je s pozivima na nacionalno jedinstvo i solidarnost, a završavala je s pokušajem fizičke likvidacije čitavih skupina ljudi. Tako su stvarali atmosferu u kojoj je mržnja prema neprijateljima bila ne samo prihvatljiva, već i poticana kao patriotska dužnost svakog "pravog" Nijemca. Četvrta karakteristika nacističke propagande bila je uzdizanje karizmatičnog vođe, Adolfa Hitlera. Propaganda je sustavno gradila njegov imidž kao nepogrešivog vođe, spasitelja Njemačke i utjelovljenja volje naroda. Hitler je prikazan kao figura koja posjeduje izvanredne sposobnosti, hrabrost i viziju, sposoban da vodi naciju prema veličanstvenoj budućnosti. Goebbels je pažljivo upravljao javnim prikazom Hitlera, koristeći sve dostupne medije za promicanje njegovog kulta ličnosti. Filmski zapisi, radio emisije, plakati i masovni skupovi služili su da se Hitler prikaže kao mesijanska figura kojoj se narod treba bezuvjetno pokoriti i slijediti je. Nacistička propaganda bila je moćno oružje u rukama Hitlera i Goebbelsa, usmjereno na kontrolu i mobilizaciju njemačkog naroda. Kroz tematske skupine nacionalnog jedinstva, rasne čistoće, mržnje prema neprijateljima i uzdizanja karizmatičnog vođe, nacisti su uspjeli oblikovati javno mnijenje i stvoriti društvo koje je podržavalo njihove ekstremne ideje. Ova propaganda imala je dalekosežne posljedice, dovodeći do smrti i patnje milijuna ljudi tijekom nacističkog režima i Drugog svjetskog rata. Spominjući eliminaciju svih nepodobnih članova njemačke zajednice, dolazimo do druge karakteristike nacističke propagande - rasne čistoće. Nacistička ideologija identificirala je određene skupine kao nepodobne za njemačko društvo. U ovu kategoriju prvenstveno su bili uključeni Židovi, Slaveni i boljševici, ali i politički neistomišljenici. Do kraja Trećeg Reicha, Židovi su bili proklamirani kao najveći neprijatelji nacističke države. Plan o rasnoj čistoći države jasno je definiran 1935. godine donošenjem Nürnberških rasnih zakona. Ovi zakoni imali su za cilj transformaciju njemačkog društva u militarističko-industrijski sustav temeljen na ideologiji nacionalne nadmoći i rasne čistoće. Prema toj ideologiji, arijevska rasa, kojoj su pripadali čistokrvni Nijemci, trebala je biti nadmoćna. "Zagađenje" su predstavljali Židovi i

Slaveni, dok su Slaveni bili smatrani slugama Nijemaca (Škarica, 2012: 81). Hitler je u svom djelu *Mein Kampf* iznio teoriju o nadmoći arijevske rase. Tvrdio je da su Nijemci arijevska rasa i po tome imaju pravo uspostaviti novi europski poredak u kojem su Slaveni samo sluge. Hitler je vjerovao da arijevci, kao “najviša ljudska vrsta na Zemlji”, imaju pravo podčiniti druge narode te da se mogu očuvati samo ako se posvete čistoći svoje krvi. Prema njegovim tvrdnjama, miješanje arijevske krvi s drugim rasama dovelo je do nestanka prvotnih njemačkih arijevaca (Shirer, 1977a: 147-148).

Za razliku od Slavena, Židove i Rome je, prema nacističkoj ideologiji, trebalo istrijebiti. Hitler ih je čak uspoređivao s crvima. Dolaskom NSDAP-a na vlast, zakon je prestao štiti i “izrođene” arijevce, odnosno homoseksualce, fizički i mentalno retardirane osobe, asocijalne ljude i druge. Tako je *Volksgemeinschaft* bio zaštićen od svih koji nisu odgovarali nacističkim normama (Blažević i Alijagić, 2010: 899). Čak i najniži član društva mogao je osjetiti pripadnost izabranima, svom uzvišenom narodu, dijeleći osjećaje mržnje prema istom neprijatelju - Židovima (Kühnl, 1978: 106). Mržnja prema vanjskom neprijatelju klasična je karakteristika totalitarnih sustava. Nationalsocijalizam je u Židovima utjelovio sve neprijateljske grupe: kapitalizam, komunizam, liberalizam, demokraciju. Svaljivanjem krivnje na Židove i usmjeravanjem mržnje prema njima, pomicao se fokus s prave ekonomske i političke situacije u Njemačkoj, te od pravih uzroka socijalne nesigurnosti i deklasiranja (Kühnl, 1978: 114-115). Kako bi izazvali osjećaje mržnje kod svih članova *Volksgemeinschafta*, Goebbels je vješto kombinirao propagandu, korupciju i terorizam. Tako je kontrolirao masu i katalizirao njihove osjećaje bijesa i mržnje na jednu, već spomenutu, skupinu ljudi. Čitava nacistička propaganda bila je fokusirana na to (Brščić, 2005: 99-100). Nacistička propaganda bila je složena i učinkovita, usmjerena na stvaranje homogenog društva temeljenog na rasnoj čistoći i mržnji prema neprijateljima. Kroz sustavno provođenje Nürnberških zakona, dehumanizaciju nepodobnih skupina i manipulaciju osjećajima mase, nacisti su uspjeli uspostaviti totalitarni poredak u kojem su se temeljne ljudske vrijednosti i prava sustavno kršila. Rezultat ovakve propagande i politike bio je nezamisliv nivo patnje i uništenja koji je obilježio najtamnije razdoblje u povijesti čovječanstva. Tijekom pokušaja dolaska na vlast, NSDAP je boljševike smatrao svojim najvećim neprijateljima. Međutim, nakon uspostave totalitarizma, Židovi su preuzeli neslavno prvo mjesto kao glavni neprijatelji nacističkog režima. Unatoč promjeni glavnog neprijatelja, boljševicima njihovi “grijesi” nisu zaboravljeni te su također pretrpjeli strašan teror, progon i zatvaranje u logore. Razlika u tretmanu boljševika i Židova leži u tome da su napadi na boljševike trajali do kraja rata, dok su napadi na Židove označavali kraj, odnosno, konačni cilj nacističke politike. Tolika količina sile

uložene protiv jednog naroda, tolika želja da se ponizi i ozlijedi čitava nacija je neshvatljiva. Napadi na Židove počeli su ekonomskim nasiljem, uklanjanjem iz privrednog života. Kako je potpora među narodom za takve postupke rasla, rasla je i količina nasilja. U početku, mnogi su imali poslovnu korist od uklanjanja Židova, a diskriminacija prema Židovima postala je društveno prihvaćena. Iako je narod prihvatio diskriminaciju, postavlja se pitanje jesu li bili svjesni do kojeg će stupnja nasilje eskalirati (Bessel, 2004: 175-178).

Nacizam je postao prava religija, a Hitler je dobio ulogu svećenika. Max Weber je najbolje opisao tip vladavine s karizmatičnim vodstvom, a Hitler na čelu Trećeg Reicha je odličan primjer za to. Karizmatični tip vlasti odlikuje se time da narod jednoj osobi pridodaje herojske kvalitete i polaže nade za spasenje u tu osobu. Ovaj tip vlasti često se pojavljuje u teškim ekonomskim situacijama, poput one u kojoj se nalazila Njemačka nakon Prvog svjetskog rata (Kershaw, 2004: 250). Društvo u krizi trebalo je ojačati sve svoje institucije. Autoritet oca u obitelji, učitelja u školama, te strogi vojni poredak nadređenosti i podređenosti postali su ideal. Ovo pokazuje kako je načelo vođe bilo bitno u njemačkom društvu, a isto načelo bilo je utjelovljeno u Hitleru kao vrhovnom državnom autoritetu. Rudolf Hess je na stranačkom kongresu u Nürnbergu izjavio: »Stranka je Hitler - Hitler je također Njemačka, kao što je Njemačka Hitler.« (Cipek, 2009: 105).

Ova poruka je očito doprla do naroda, koji je počeo mahnito kupovati *Mein Kampf*. Postalo je uobičajeno da svako kućanstvo posjeduje ovu knjigu, slično kao što su prije posjedovali Bibliju. U mnogim domovima visjele su Hitlerove slike, što je dokaz da je nacistička religija zaživjela, a Hitler je u njoj predstavljao Duha Svetog (Overy, 2005: 120). Na ovaj način, država i zajednica utjelovile su se u jednoj osobi - vođi, a čitav narod bespogovorno je izvršavao njegove naredbe i s entuzijazmom slušao njegove govore. Hitler je posjedovao veliku dozu karizme i uz pomoć iznimno dobre propagande uspio je zvesti cijelu naciju da ga slijedi u njegovom pohodu na Europu te da prihvate njegovu otrovnu ideju o nadmoćnim i podređenim rasama. Njegov karizmatični autoritet i propagandni aparat uspješno su manipulirali osjećajima naroda, potičući mržnju prema neprijateljima i jačajući nacistički režim. Propaganda je odigrala ključnu ulogu u oblikovanju javnog mnijenja i mobilizaciji podrške za nacistički režim. Joseph Goebbels, Reichov ministar narodnog prosvjećenja i propagande, bio je ključna figura u provedbi Hitlerovih ideja. Njegovo ministarstvo koristilo je medije, umjetnost i kulturu za širenje nacističke ideologije i demonizaciju neprijatelja. Goebbels je vješto kombinirao propagandu, korupciju i terorizam kako bi kontrolirao mase i usmjeravao njihove osjećaje bijesa i mržnje prema Židovima i drugim nepodobnim skupinama.

Tijekom godina, nacistička propaganda postajala je sve sofisticiranija i brutalnija. Koristili su se svi dostupni resursi kako bi se stvorila slika o Židovima kao glavnim krivcima za sve društvene i ekonomske probleme. Kroz sustavno i plansko širenje laži i dezinformacija, nacisti su uspjeli uvjeriti velik dio njemačkog naroda da su Židovi prijetnja koja mora biti eliminirana. Nacistička ideologija uspjela je dehumanizirati cijele skupine ljudi i stvoriti društvo u kojem su zločini protiv čovječnosti postali svakodnevna pojava. Mržnja prema neprijateljima, rasna čistoća i kult vođe postali su temelj nacističkog poretka, koji je doveo do nezapamćenih strahota Drugog svjetskog rata i holokausta.

1.2. Totalitarni sustav u Sovjetskom Savezu

Slične su se stvari odvijale u Ruskom Carstvu. Godine korumpirane vlasti su dovele narod u stanje gdje su radnici bili iskorištavani za sitnu plaću, nisu mogli prehranjivati svoje obitelji. Car Nikola II. Romanov nastavljajući autokratsku vladavinu, dovodi nekada slavno Rusko Carstvo u propast svojim ratnim porazima, ograničavanjem vlasti parlamenta (*Dume*) i davanje iste Rasputinu. Stoga je narod svrgnuo carsku obitelj i potražio utjehu u jednom od najdulje vladajućih sustava u 20. stoljeću.

1.2.1. Uspostava totalitarne vlasti u Sovjetskom Savezu

Nakon završetka Prvog svjetskog rata, moral je bio poljuljan, a ekonomska situacija u zemljama Zapadne Europe ozbiljno je pogoršana. Ova nesigurnost otvorila je prostor za širenje socijalističkih ideja iz Rusije. Vođe tih pokreta koristili su različite propagandne metode poput pamfleta, oglasa, plakata postavljenih na ulicama te razglasa na vozilima kako bi privukli pažnju javnosti. Njihova ciljna publika bili su pripadnici nižih i srednjih slojeva građanstva Sovjetskog Saveza. Kako bi dodatno osnažili svoj utjecaj, organizatori su često postavljali crvene transparente i barjake oko govornika.

U tom periodu, Rusija je bila devastirana građanskim ratom i stranom intervencijom. Do 1920. godine, zemlju su zahvatile glad i oskudica. Iz tih razloga, revolucionarna stranka koja je preuzela vlast ubrzo je izgubila podršku među narodom. Iako su srušili stari poredak, novo društvo nije bilo adekvatno organizirano. Vlada, koja je došla na vlast kao predstavnik naroda, ubrzo je odbacila svoje početne ideale. Predsjednik te vlade bio je Vladimir Iljič Lenjin, dok je Josif Staljin bio komesar za nacionalnosti (Deutscher, 1977: 162-163).

Godine 1917., boljševička vlada pod Lenjinovim vodstvom objavila je Deklaraciju o pravima naroda Rusije, koja je omogućavala svim neruskim narodima pravo na odcjepljenje od Rusije. Boljševici su se nadali da će se te nacije, nakon odcjepljenja, ponovno priključiti Rusiji u slobodnom savezu socijalističkih nacija. Međutim, osim Finske, Estonije, Litve i Latvije, ostale nacije nisu uspjele ili nisu pokušale iskoristiti to pravo. Poseban problem izbio je u Ukrajini, gdje se privremena vlada, poznata kao *Rada*, sukobila sa sovjeticima (Deutscher, 1977: 168-169). Istodobno, unutar vladajuće strukture stvorile su se dvije frakcije oko pitanja sklapanja poslijeratnog mirovnog ugovora u Brest-Litovsku. Jedna frakcija, predvođena Lenjinom i Staljinom, smatrala je da boljševici nisu sposobni izvesti revoluciju te su zagovarali sklapanje mira. Druga frakcija, predvođena socijalrevolucionarima, tome se protivila. Na kraju, mirovni ugovor je ipak potpisan. Međutim, već krajem 1918. godine ugovor je postao nevažeći zbog pada njemačke i austrijske monarhije, a Lenjin je izašao iz te situacije kao moralni pobjednik. Posljedica ovih događaja bila je raspad koalicije između boljševika i socijalrevolucionara, ostavljajući boljševike same na vlasti. Socijalrevolucionari su potom pokušali atentat na članove boljševičke vlade, što je dovelo do vala boljševičkog terora kao odmazde, usmjerenog protiv buržoazije i njezinih agenata (Deutscher, 1977: 172-175). U nadolazećim događajima, počelo je rasti rivalstvo između Lava Trockog i Josifa Staljina. Ovo rivalstvo je proizašlo iz Staljinove ljubomore, jer je, unutar boljševičke trojke koju su činili Lenjin, Staljin i Trocki, Staljin bio najmanje utjecajan član. Iako Staljin nije bio ljubomorani na Lenjina, rivalstvo s Trockim, koji je u to vrijeme započeo s gradnjom Crvene armije, iz osobnog animoziteta preraslo je u ozbiljan politički sukob (Deutscher, 1977: 182-183). Na prijedlog Grigorija Zinovjeva, Lenjin je 1919. godine imenovao Staljina za komesara radničko-seljačkog inspektorata. Staljinova zadaća bila je suzbijanje neefikasnosti i korupcije u državnoj upravi. Ovaj položaj omogućio je Staljinu da stekne kontrolu nad državnim aparatom, iako inspektorat nije ispunio svoju misiju, već je postao dodatni izvor korupcije. Osim ove uloge, Staljin je bio odgovoran za vođenje kadrovske politike u Partiji, mobilizaciju i raspoređivanje partijskih snaga prema direktivama Politbiroa. Njegova moć dodatno se povećala u travnju 1922. godine, kada je postao generalni sekretar Centralnog komiteta. Iako je na papiru Politbiro trebao biti najviši organ vlasti, u stvarnosti je postao iznimno ovisan o Generalnom sekretarijatu, što je, u kombinaciji sa Staljinovim ambicijama, dovelo do značajne koncentracije moći u njegovim rukama (Deutscher, 1977: 207-209). U ljeto 1922. godine, Lenjina je pogodila prva moždana kap, zbog čega se počeo povlačiti iz aktivne politike. S Lenjinovom podrškom, Staljin je započeo rad na novom ustavu koji bi republikama dao veliku samoupravu, dok bi one ostale povezane s centralnom državnom upravom. Međutim, u suprotnosti s deklariranim ustavnim

pravima, Staljin je pokušao ugušiti pravo Gruzijaca na samostalnost, unatoč tome što je i sam bio podrijetlom Gruzijac. Ove informacije stigle su do Lenjina, koji je, osim toga, saznao i da se u njegovom odsustvu rad državnog aparata pogoršao (Deutscher, 1977: 218-220). U prosincu iste godine, Lenjina je pogodila druga moždana kap, nakon čega je odlučio izdiktirati svoju oporuku. U toj oporuci naveo je Staljina i Trockog kao moguće nasljednike, ali je nekoliko dana kasnije dodao post scriptum u kojem je izričito zatražio da se Staljina makne s mjesta generalnog sekretara. Očigledno su do njega stigle informacije o Staljinovim postupcima u vezi s gruzijskim pitanjem (Deutscher, 1977: 223). Pred kraj života, Lenjin je prepoznao opasnost od toga da ga naslijedi Staljin, koji je tada obnašao dužnost generalnog sekretara Komunističke partije. Zbog toga je u svojoj oporuci ostavio uputu da se Staljina smijeni s tog položaja. Međutim, ta uputa nije provedena.

Nakon smrti Vladimira Iljiča Lenjina 1924. godine, započinje prva politička i ekonomska faza vlasti Josifa Staljina. Ovaj period obilježen je intenzivnim frakcijskim borbama unutar Komunističke partije Sovjetskog Saveza, iz kojih Staljin izlazi kao pobjednik. Staljin je 31. siječnja 1924. godine donio novi savezni ustav koji je definirao Sovjetski Savez kao mnogonacionalnu socijalističku državu, temeljeći se na načelima prijateljstva i ravnopravnosti među narodima. Klasni karakter države bio je jasno izražen, s ustavnim ograničenjima političkih prava za građane koji nisu pripadali proletarijatu (Stošić, 1964: 22). Međutim, prije nego što je mogao učvrstiti svoju vlast, Staljin je morao eliminirati vođe različitih frakcija unutar partije. Koristeći ovlasti koje je imao kao generalni sekretar, spriječio je svog glavnog suparnika, Lava Trockog, da preuzme vlast. Uz pomoć svojih saveznika, Vjačeslava Mihajloviča Molotova, Klimenta Jefremoviča Vorošilova i Victora Sergea, uspio je zadržati svoju poziciju. Dvije godine kasnije, Staljin je iskoristio desničare, poput Nikolaja Buharina i Alekseja Rikova, kako bi porazio svoje dotadašnje saveznike (Montefiore, 2009: 58). Ipak, Staljinova strategija eliminacije frakcija nije završila s time. S obzirom na to da je propagirao jedinstvo i autoritet unutar partije, smatrao je da sve frakcije moraju biti uništene kako bi se osigurala apsolutna kontrola. Buharin, koji je isprva bio Staljinov saveznik, uskoro je postao meta. Staljin ga je proglasio dijelom opozicije zbog njegovog protivljenja gospodarskoj revoluciji koju je Staljin započeo (Overy, 2005: 29-30). Staljinova gospodarska politika uključivala je radikalne promjene, poput prisilne kolektivizacije poljoprivrede i ubrzane industrijalizacije. Buharin se protivio ovim mjerama, smatrajući da su previše ekstremne i da će izazvati društvene i ekonomske poremećaje. No, Staljin je bio nepokolebljiv u svom uvjerenju da su ove reforme nužne za jačanje socijalističke države i ubrzanje ekonomskog razvoja. Sukob s Buharinom bio je neizbježan, a Staljin je iskoristio svoje moći

da ga politički eliminira. Ovaj period također je obilježen stvaranjem kulta ličnosti oko Staljina, što je dodatno učvrstilo njegovu vlast. Kontrolirao je medije, koristi propagandu za promoviranje svog lika i djela te eliminirao sve koji su mu se suprotstavljali. Uz to, uspostavio je tajnu policiju koja je nadzirala sve aspekte života u Sovjetskom Savezu, osiguravajući da svaki oblik neslaganja bude brzo ugušen.

Druga revolucija u Sovjetskoj Rusiji, koju je ovog puta vodio isključivo Josif Staljin, obuhvatila je živote preko 160 milijuna ljudi. Više od 100 milijuna seljaka bilo je prisiljeno sudjelovati u radikalnoj kampanji brze industrijalizacije. S obzirom na to da je većina seljaštva bila nepismena, Staljin je proveo i masovne programe školovanja i obrazovanja kako bi osigurao da nova radna snaga bude dovoljno obučena za potrebe industrijskog razvoja (Deutscher, 1977: 259). Ova revolucija, poznata kao Petogodišnji plan, imala je katastrofalne učinke. Iako su novi industrijski objekti nicali velikom brzinom, kvaliteta tih građevina bila je loša. Otpor seljaka prema prisilnoj kolektivizaciji doveo je do izbijanja građanskih ratova u nekim dijelovima Sovjetskog Saveza i značajnog porasta nasilja (Overy, 2005: 39-41). Godine 1928. Sovjetski Savez je pogodila žitna kriza koja je toliko eskalirala da je Staljin naredio prisilno skupljanje žita. Smatrao je da kulaci, bogatiji seljaci koji su posjedovali nekoliko krava ili zapošljavali radnike, gomilaju svoje usjeve čekajući da porastu cijene. Ova odluka rezultirala je velikom glađu koja je zahvatila cijelu državu (Montefiore, 2009: 57-58). Seljaci su se pobunili protiv režima i odbijali su saditi usjeve, što je dovelo do toga da partijsko vodstvo proglasi rat protiv njih i odluči likvidirati cijelu klasu kulaka. Tajna policija, koristeći brutalne metode, ophodila se prema milijunima seljaka u ime ideologije. Seljaci su podijeljeni u tri kategorije: prva je trebala biti odmah likvidirana, druga zatočena u logorima, a treća deportirana na istok i sjever zemlje. Prva kategorija uključivala je one za koje se smatralo da predstavljaju najveću prijetnju režimu. Ovi ljudi su često bili likvidirani bez suđenja. Druga kategorija obuhvaćala je one koji su smatrani opasnima, ali ne toliko da bi ih se odmah ubilo, pa su bili poslani u radne logore, gdje su mnogi umrli zbog teških uvjeta rada, gladi i bolesti. Treća kategorija obuhvaćala je seljake koji su deportirani u udaljene regije poput Sibira, gdje su bili prisiljeni raditi u teškim uvjetima kako bi se osigurala ekonomska samodostatnost tih područja. Ukupno je između tri i pet milijuna ljudi bilo zahvaćeno ovim represivnim mjerama (Montefiore, 2009: 66-67).

Ovaj proces kolektivizacije bio je dio šire Staljinove strategije za transformaciju sovjetskog društva i ekonomije. Cilj je bio eliminirati kulake kao klasu i osigurati potpunu kontrolu države nad poljoprivrednom proizvodnjom. Međutim, rezultati su bili devastirajući. Glad je zahvatila mnoge dijelove Sovjetskog Saveza, a milijuni ljudi umrli su zbog nedostatka

hrane. Istovremeno, Staljin je provodio kampanju protiv svih oblika opozicije unutar partije i društva, čime je učvrstio svoju apsolutnu vlast. Kolektivizacija i prisilna industrijalizacija imale su dugoročne posljedice na sovjetsko društvo. Iako su dovele do povećanja industrijske proizvodnje, ljudski i društveni troškovi bili su ogromni. Seljaštvo, koje je činilo većinu stanovništva, pretrpjelo je teške gubitke, a socijalna struktura ruralnih područja bila je trajno promijenjena. Režim je koristio represiju i teror kako bi održao kontrolu, stvarajući atmosferu straha i nepovjerenja koja je dominirala sovjetskim društvom tijekom Staljinove vladavine.

Kriza kolektivizacije kulminirala je 1932. godine masovnom glađu poznatom kao Holodomor, od koje je umrlo više od četiri milijuna ljudi. Ova katastrofalna situacija potaknula je grupu komunista predvođenih Martemyanom Ryutinom da u ožujku 1932. godine Centralnom komitetu dostave dokument pod nazivom *Staljin i kriza diktature proletarijata*. U ovom dokumentu analizirali su neuspjeh Staljinovih politika i kritizirali njegovu vlast. Do kraja godine, svi potpisnici dokumenta bili su isključeni iz Partije, a Ryutin je bio zatvoren (Overy, 2005: 41-42). Iako se smatra da je Staljinova diktatura počela 1929. godine, obilježena proslavom njegovog rođendana u prosincu na stranicama *Pravde (Истина, Istina)*, njegova vlast tada još nije bila potpuno totalitarna (Overy, 2005: 48). Sovjetski ustav, usvojen 1922. godine, donekle je ograničavao Staljinovu moć jer je glavnu ulogu u kreiranju politika imala Komunistička partija. Kako se ustroj Partije mijenjao, tako se mijenjao i centar donošenja odluka, što je činilo ustav relativno slabim. Staljin nije imao formalne zakonodavne ovlasti diktatora, niti je sebe smatrao diktatorom. Međutim, njegova moć bila je takva da su svi uvažavali njegova stajališta i izvršavali njegove naredbe kao da su na to prisiljeni. Ova situacija pridonijela je percepciji Staljina kao diktatora. On je također doprinio slabljenju Politbiroa, kontrolirajući dnevni red i utječući na to da se Politbiro sve rjeđe sastajao, čime je centralizirao moć u svojim rukama (Overy, 2005: 64-65).

Staljinova sposobnost manipulacije političkim strukturama i izvanustavnim metodama vladanja omogućila mu je da učvrsti svoju moć. Iako su formalno postojale određene ustavne odredbe koje su trebale ograničiti njegovu vlast, on je koristio izvanustavni oblik vladavine kako bi preoblikovao te odredbe prema svojim potrebama. Njegov pristup vladanju karakterizirala je kombinacija političkog terora, manipulacije i propagande, čime je osigurao svoju apsolutnu kontrolu nad Sovjetskim Savezom. Kako je vrijeme prolazilo, Staljinova vlast postajala je sve više totalitarna. Tajna policija, NKVD, postala je glavno sredstvo za suzbijanje opozicije i održavanje kontrole nad društvom. Milijuni ljudi bili su uhapšeni, deportirani ili pogubljeni u Velikoj čistki krajem 1930-ih, što je dodatno učvrstilo Staljinovu vlast. Atmosfera

straha i nepovjerenja dominirala je sovjetskim društvom, a kult ličnosti koji je Staljin izgradio oko sebe služio je kao sredstvo za legitimaciju njegove apsolutne vlasti.

1.2.2. Sovjetski propagandni stroj

Propaganda u Sovjetskom Savezu bila je ključni alat kojim su se koristili vrhovni slojevi vlasti, a njezina distribucija tekla je od vrha prema dolje, obuhvaćajući kako političke tako i ideološke sfere društva. Ovdje ga nazivam strojem jer je upravljao od strane više ljudi te u jednu ruku automatiziran; to spominjem zato što je Staljinu već utrt put jer je vlast kontrolirala ljude čak i prije uspostave Sovjetskog Saveza. Sovjetski lideri su koristili ideologiju kao sredstvo za opravdanje svojih političkih poteza, čak i kada ti potezi nisu bili moralno ili etički ispravni (Nevezhin, 1997: 49). Najistaknutiji primjer ovog pristupa bio je već spomenuti Josif Staljin, čiji je način vladanja bio obilježen dubokom nepovjerljivošću prema društvu i ljudima. Unatoč svojoj sumnjičavosti, bio je odlučan u namjeri da izgradi socijalizam, vjerujući da je primjena sile opravdana ako nije mogao postići svoje ciljeve mirnim putem. Staljin nije bio sklon uvjeravanju i nagovaranju; umjesto toga, pribjegavao je prisili kako bi osigurao prihvaćanje socijalizma među građanima. Propagandu je koristio povremeno, kao alat za manipulaciju, jer je smatrao da je to lakši način za održavanje nacionalne poslušnosti nego upotreba racionalnih argumenata (Deutscher, 1977: 314).

Promatrajući razdoblje od 1930. do 1953. godine, jasno je da je Staljinova propaganda bila izrazito politička i bila je strukturirana tako da se širila odozgo prema dolje, s ciljem mobilizacije masa kroz zajednička vjerovanja i vrijednosti. Kada govorimo o širenju odozgo prema dolje, mislimo na način na koji je Staljin koristio svoju moć i činovnike kako bi uvjerio stanovništvo da se odreknu svojih duhovnih i političkih sloboda u ime viših ciljeva. U usporedbi s nacističkom Njemačkom, gdje je Joseph Goebbels bio središnja figura propagandnog aparata, u Sovjetskom Savezu nije postojala jedna dominantna osoba koja je usmjeravala propagandu. Ipak, prema dnevnicičkim zapisima pisca Vsevoloda Vitaljeviča Višnjevskog, može se zaključiti da je on bio značajna politička figura u kreiranju sovjetske propagande. Višnjevski je imao političku važnost i položaj koji mu je omogućavao djelovanje, te je bio iznimno dobro informiran o događanjima na vrhu, iako nije mogao značajno utjecati na ključne vojne i političke odluke. Njegova popularnost i utjecaj ne mogu se mjeriti s Goebbelsovom, ali je svakako ostavio trag, posebno u analizi političkih zbivanja i uloge Sovjetskog Saveza u njima (Nevezhin, 1997: 49). U literaturi se Višnjevski rijetko spominje, jer se propaganda u Sovjetskom Savezu uglavnom povezuje s odlukama Staljina ili vladajuće

elite. Ipak, njegov doprinos razumijevanju političkih i društvenih procesa tog razdoblja ne smije se zanemariti. Propaganda je bila sofisticiran alat za kontrolu i mobilizaciju društva, a njena učinkovitost u velikoj mjeri je ovisila o sposobnosti sovjetskih lidera da manipuliraju informacijama i usmjeravaju javno mišljenje prema željenim ciljevima.

Sovjetska propaganda nije bila toliko planski razrađena kao nacistička, ali je ipak imala svoje prepoznatljive tematske okvire. Iako nije moguće razraditi skupine tema tako detaljno kao kod nacističke propagande, može se identificirati tri glavne teme koje su bile ključne u sovjetskoj propagandi i koje su bile slične nacističkim temama: borba protiv neprijatelja, pokušaj stvaranja novog društva s radničkom klasom kao vladajućom, i kult karizmatičnog vođe. Analizom ovih tema možemo usporediti agresivnost propagande u nacističkoj Njemačkoj i Sovjetskom Savezu. Od dolaska Staljina na vlast do 1932. godine, Sovjetski Savez je provodio kulturnu revoluciju koja je uključivala i klasni rat protiv svih ljudi koji nisu bili proleterskog podrijetla. Ova kulturna revolucija rezultirala je velikim socijalnim i ekonomskim nemirima, a u nekim dijelovima zemlje došlo je i do gladi (Davies, 1997: 2). Prvi na udaru bili su kulaci, odnosno bogati seljaci, koji su optuživani da svojim uskraćivanjem žita državi ugrožavaju stabilnost i mir (Deutscher, 1977: 274). Neprijatelj je, neobično, bio pronađen unutar granica same države – to je bio ruski narod. Svi koji nisu podržavali vlast i Partiju automatski su proglašavani neprijateljima proletarijata, te su kažnjavani teškim radom u hladnim logorima, što je često rezultiralo smrću kažnjenika.

U studenom 1934. godine osnovana je mreža radnih logora poznata kao Gulag, gdje je završilo nekoliko milijuna ljudi (Overy, 2005: 188). Propaganda je pokušavala prikazati njihov rad kao iznimno nesebičan i patriotski čin, a to su podržavale brojne javne kampanje koje su imale za cilj prikazati kako se država brine o ranjivim društvenim grupama (Berkhoff, 2012: 5). Kroz ove kampanje, sovjetska propaganda je nastojala stvoriti dojam da su logori korisni za društvo i da doprinose izgradnji socijalizma. Druga važna tema sovjetske propagande bila je pokušaj stvaranja novog društva u kojem bi radnička klasa bila vladajuća. Ova ideja bila je centralna za marksističko-lenjinističku ideologiju, i propaganda ju je neprestano promovirala. Radnička klasa je prikazivana kao herojska i ključna za napredak društva. Industrijalizacija i kolektivizacija su bile predstavljane kao nužne faze u izgradnji socijalističkog društva, a radnici su bili glorificirani kao pravi heroji naroda. Ova glorifikacija radnika često je dolazila kroz medije, umjetnost i obrazovanje, gdje su radnici bili prikazani kao temelj i nositelji društva. Treća tema je bila kult karizmatičnog vođe. Staljinov kult ličnosti bio je središnji element sovjetske propagande. Kroz medije, umjetnost i obrazovanje, Staljin je bio prikazan kao nepogrešivi vođa, zaštitnik naroda i glavni arhitekt socijalizma. Njegove odluke i politika su

slavljenje bez kritike, a svaka pobjeda ili uspjeh su pripisani njegovoj mudrosti i vodstvu. Kult Staljina je bio toliko jak da je njegov lik bio prisutan u svakodnevnom životu građana, od javnih prostora do privatnih domova.

Ove tri teme omogućuju nam da usporedimo agresivnost propagande u nacističkoj Njemačkoj i Sovjetskom Savezu. Dok je nacistička propaganda bila izrazito militaristička i usmjerena na rasnu čistoću, sovjetska propaganda je bila fokusirana na klasnu borbu i izgradnju socijalističkog društva. Ipak, obje propagande su koristile slične metode manipulacije i kontroliranja javnog mnijenja, te su obje imale značajan utjecaj na društvo i politiku svojih zemalja. Proces dekulakizacije, koji je bio ključni dio sovjetske agrarne politike, imao je duboke i razarajuće posljedice na stanovništvo Ukrajine. Milijuni seljaka i njihovih obitelji bili su prisiljeni raditi u radnim logorima u Sibiru, dok su drugi bili prisiljeni pridružiti se kolektivnim farmama. Do 1930. godine, 60 % farmi u Ukrajini bilo je kolektivizirano, što je obuhvatilo jedanaest milijuna ukrajinskih kućanstava. Kroz proces kolektivizacije, Sovjetski Savez je nastojao centralizirati poljoprivrednu proizvodnju i ukloniti privatne vlasnike zemlje. U 1932. godini, Staljin je postavio nerealno visoku kvotu od 6.6 milijuna tona žitarica koje su morale biti proizvedene na kolektivnim farmama u Ukrajini. Do studenog te godine, samo 40 % kvote bilo je proizvedeno, što je navelo Staljina da naredi zapljenu svih žitarica (Mass, 2013: 36-37). Ova odluka nije bila donesena kako bi se žitarice isporučile dijelovima Sovjetskog Saveza kojima su bile potrebne, već kao dio plana koji je imao za cilj izgladnjivanje i uništavanje ukrajinske nacije. Glad koja je uslijedila bila je tako intenzivna da su seljaci počeli jesti stočnu hranu i mrtvu stoku. Milijuni ukrajinskih seljaka umrli su od gladi tijekom 1932. i 1933. godine, a to razdoblje genocida Ukrajinci danas nazivaju *Gladomor* (Mass, 2013: 38). Ukrajinski narod je bio proglašen neprijateljem zbog nesuglasica koje su postojale još od vremena stvaranja Deklaracije o pravima naroda Rusije, nakon koje se ukrajinska vlada sukobila sa sovjetskim vlastima (Deutscher, 1977: 168-170). Ovaj sukob bio je dodatno pogoršan dekulakizacijom, koja je dodatno antagonizirala ukrajinske seljake protiv sovjetske vlasti.

Stvaranje novog društva bila je glavna zadaća druge revolucije u Rusiji. Ideje ove revolucije nisu potekle od Staljina, niti ju je on predvidio i pripremio, ali je situacija u društvu, koje je bilo umorno i izmučeno ratom, te tražilo utjehu u socijalizmu, omogućila Staljinu da provede ove ideje. Društvo je bilo iscrpljeno od rata i tražilo je promjene, a socijalizam je ponudio nadu i utjehu. Staljin je morao odabrati srednji put koji bi odgovarao i desnim i lijevima (Deutscher, 1977: 260). Novo društvo trebalo je biti modernizirano i propagirati pobjedu proletarijata nad buržoazijom u skladu s odredbama Komunističkog manifesta. S

obzirom na to da klasni rat nije doveo do utopije koju je Komunistički manifest obećavao, 1933. godine vlast mijenja pristup i odlučuje koristiti propagandu kako bi promovirala politike Partije i jedinstvo svih ljudi. Klasni rat je prikazan kao sredstvo kojim se postiže to jedinstvo (Davies, 1997: 2). Propaganda je odigrala ključnu ulogu u promoviranju ovih ideja. Kroz medije, umjetnost i obrazovanje, Partija je širila ideje o nužnosti jedinstva i suradnje svih društvenih slojeva u izgradnji socijalizma. Radnici su slavili kao heroji socijalističkog rada, a Staljin je bio prikazan kao nepogrešivi vođa koji vodi narod prema svjetlijoj budućnosti. Kroz ove propagandne kampanje, sovjetska vlast je nastojala homogenizirati društvo i učvrstiti svoju kontrolu nad svim aspektima života. Propaganda je postala sredstvo kojim se mobilizirala masa, eliminirali protivnici i osiguravalo podržavanje Staljinovih politika. Promatrajući sovjetsku masovnu kulturu 1935. godine, može se reći da je ona bila iznimno raskošna i kompleksna, odražavajući bogatstvo različitih tema i narativa. Korištenje herojski priča iz prošlosti postalo je ključni alat u stvaranju zajedničkog društvenog narativa, predstavljajući jasan kontrast prethodnom desetljeću koje je bilo obilježeno neosobnim fokusom na klase i materijalizam (Brandenberger, 2010: 726).

Jedan od glavnih aspekata novog društva bilo je veličanje multikulturalizma u Sovjetskom Savezu. Propaganda je imala zadaću prikazati kako vladajuća partija uključuje članove različitih nacionalnosti te stvara radničke heroje koji su predani socijalizmu, bez obzira na svoje etničko porijeklo. Tako, Staljin je pokušavao stvoriti novi, hibridni identitet društva, poznat kao sovjetsko-ruski identitet, koji je obuhvaćao rusku radničku klasu i marksističko-lenjinističke principe proleterske svijesti (Brandenberger, 2010: 728). Staljinova propaganda naglašavala je stabilne obiteljske vrijednosti, a zakonodavstvo, obrazovanje i umjetnost su vraćeni tradicionalnim vrijednostima. Stručnjaci, koji su nekoliko godina ranije bili progonjeni zbog svojih specijalnosti, sada su ponovno počeli biti nagrađeni za svoje doprinose (Davies, 1997: 2). Ova promjena u pristupu pokazuje kako se Staljin prilagođavao društvenim potrebama i koristio propagandu za konsolidaciju svoje vlasti. Stvaranje zdrave nacije bilo je iznimno važno za Staljina, kao i za njegovog prethodnika Lenjina. Obojica su vjerovala da će fizički zdravi radnici biti temelj za politički prosvijećenu, produktivniju i sretniju naciju. Čista i zdrava tijela smatrana su najboljom manifestacijom uspjeha revolucije (Starks, 2008: 4). Stoga je država počela financirati različite institucije kako bi provodile propagandne kampanje koje su promovirale važnost higijene i zdravog načina života. Ove kampanje su se provodile putem postera, pamfleta i novina, a muzeji su također igrali ulogu u širenju poruka o zdravlju demonstrirajući pozitivne efekte svježeg zraka, sunca i vježbanja (Starks, 2008: 4-5). Propaganda je, dakle, bila sveobuhvatna i temeljila se na ideji izgradnje novog sovjetskog

identiteta kroz različite aspekte društvenog života. Veličanje multikulturalizma i stvaranje radničkih heroja različitih nacionalnosti bio je način da se postigne jedinstvo među raznolikim populacijama unutar Sovjetskog Saveza. Ovaj pristup također je pomogao u legitimizaciji vlasti Partije, pokazujući da je socijalizam univerzalna ideologija koja može povezati ljude različitih etničkih i kulturnih pozadina.

Stabilne obiteljske vrijednosti i tradicionalni društveni elementi vraćeni su u prvi plan, što je omogućilo Partiji da dodatno učvrsti svoju kontrolu nad društvom. Stručnjaci su ponovno postali cijenjeni, čime se poticala stručnost i inovacije u različitim područjima, od znanosti do industrije. Napori da se stvori zdrava nacija kroz propagandu o higijeni i zdravom načinu života bili su dio šireg plana da se populacija reformira i uskladi s idealima sovjetske države. Kampanje o zdravlju nisu bile samo preventivne mjere, već i simbolički prikaz nove socijalističke stvarnosti, gdje su zdravi i produktivni građani ključ za napredak države. Kroz ove inicijative, Staljinova propaganda uspjela je integrirati zdravstvenu reformu u širi kontekst izgradnje socijalizma, čime je dodatno učvršćena ideološka kohezija društva.

Iako je Sovjetski Savez službeno bio ateistička država, stvoren je novi oblik religije u kojem je Staljin zauzimao ulogu vrhovnog svećenika. Kako bi se izgradio sveti kult vođe, korištene su mnoge svete metafore preuzete iz kršćanstva i ruskih narodnih religija. Na nekim fotografijama Staljin je čak prikazivan na način sličan ikonama Krista, čime je dodatno poticana njegova božanska aura (Overy, 2005: 120-121). Njegovi obožavatelji su mu pridavali božanske kvalitete; iako nikada nije izričito nazivan bogom, često su korišteni termini poput "Sunce" i "kreator" kako bi se opisala njegova uloga (Davies, 1997: 151).

Staljinov kult ličnosti bio je jasno vidljiv kroz porast karijerizma tijekom njegove vladavine. Svi oni koji su pozitivno pisali o Staljinu u novinama ili publicistički, bili su nagrađivani. Nagrade su uključivale tiskanje knjiga u velikim nakladama, stanove, vile, automobile te zavidne položaje u društvu. Snimali su se čak i filmovi o Staljinu, a iako je on glumio skromnost, uživao je u svojoj ulozi idola u društvu (Stošić, 1964: 62-63).

Staljin je predstavljao duhovno i fizičko objedinjavanje jedinstvenog sovjetskog društva, koliko god ono bilo raznoliko samo po sebi. Povezivao je kulturnu i intelektualnu tradiciju koja je nudila pojednostavljen pogled na svijet, u kojem su sve razlike bile prevladane. Njegov kult bio je čvrsto ukorijenjen u povijesnoj svijesti ruskog naroda, koji su bili naviknuti obožavati svoje careve, a Staljina su vidjeli na sličan način. Osim što je povećavao Staljinovu moć, kult vođe služio je kao sredstvo za mobilizaciju masa i opravdanje terora i zločina koji su se događali. Staljinov kult bio je ključan za opravdavanje represivnih mjera koje su bile poduzete kako bi se održala njegova vlast. Obožavanje vođe bilo je također način da se osigura

podrška širokih slojeva stanovništva, koji su vidjeli Staljina kao zaštitnika i vođu koji će ih voditi prema svjetlijoj budućnosti. Propaganda je odigrala ključnu ulogu u izgradnji i održavanju kulta ličnosti. Korištenjem medija, umjetnosti, literature i obrazovanja, Partija je stvarala i širila sliku Staljina kao nepogrešivog vođe. Novinski članci, knjige, filmovi i kazališne predstave često su prikazivali Staljina kao mudrog, hrabrog i pravednog vođu. Ovaj idealizirani prikaz pomogao je učvrstiti njegovu poziciju i osigurati podršku naroda. Kult vođe također je bio poveznica s prošlošću ruskog naroda. Povijesno gledano, ruski narod je bio naviknut obožavati svoje careve, a Staljin je uspješno iskoristio tu tradiciju. Obožavanje vođe bilo je način da se osigura kontinuitet između prošlosti i sadašnjosti, čime je dodatno legitimirana njegova vlast.

Staljinov kult ličnosti također je imao utjecaj na međunarodnu scenu. Kroz propagandu, Staljin je bio prikazan kao lider koji vodi Sovjetski Savez prema napretku i moći, što je dodatno jačalo njegovu poziciju u međunarodnim odnosima. Sovjetska propaganda širila je sliku Staljina kao globalnog vođu socijalizma, čime je povećavana podrška komunističkim pokretima širom svijeta. Kroz sve ove aspekte, jasno je da je kult ličnosti bio ključan element sovjetske propagande i Staljinove vladavine. Staljin je uspio stvoriti sliku sebe kao nepogrešivog vođe, čime je osigurao svoju moć i utjecaj nad sovjetskim društvom. Kult ličnosti služio je kao sredstvo za mobilizaciju masa, opravdanje represivnih mjera i jačanje međunarodnog položaja Sovjetskog Saveza.

2. NACISTIČKA NJEMAČKA - Pogled Carla Schmitta

Dalje ćemo se baviti razmišljanjem Carla Schmitta, jednog od poznatijih političkih teoretičara i pravnika poznatog kao dugoročnog člana ozloglašenog NSDAP-a. Poznat je po svojim djelima o autokratskom i suverenom vladanju koje je, začuđujuće, stvorio prije svoga učlanjenja u nacističku političku partiju.

2.1. Općenito o autoru

Carl Schmitt (1888-1985) bio je jedan od najkontroverznijih i najutjecajnijih pravnih i političkih teoretičara 20. stoljeća. Njegove ideje su se protezale kroz različite aspekte političke teorije, prava i međunarodnih odnosa. Njegov rad je izazvao mnogo polemika, posebno zbog njegove uloge u nacističkoj Njemačkoj. Carl Schmitt rođen je 11. srpnja 1888. u Plettenbergu, malom gradu u Vestfaliji, Njemačka, u katoličkoj obitelji srednje klase. Njegov otac, također Carl Schmitt, bio je mali industrijalac, dok je njegova majka, Louisa Schmitt (rođ. Kemp), bila domaćica. Schmitt je pohađao školu u svojem rodnom gradu, a zatim je studirao pravo na nekoliko sveučilišta, uključujući Sveučilište u Berlinu, Münchenu i Strasbourgu. Doktorirao je 1915. godine na Sveučilištu u Strasbourgu, obranivši tezu o zakonskom karakteru krivnje. Nakon završetka studija, Schmitt je započeo svoju akademsku karijeru kao predavač na Sveučilištu u Greifswaldu 1921. godine. Ubrzo se preselio na Sveučilište u Bonnu, a potom je radio i na drugim njemačkim sveučilištima, uključujući Köln i Berlin. Njegovi rani radovi bavili su se pitanjima suvereniteta, ustavnog prava i teorije države. Schmittovo najpoznatije djelo, *Politička teologija* (1922), bavi se pitanjem suvereniteta i njegovom poznatom tezom: »Suveren je onaj koji odlučuje o izvanrednom stanju« (Schmitt, 2019: 3). Schmitt je tvrdio da u vremenima krize pravila mogu biti suspendirana, a suveren ima moć odlučivati izvan granica zakona. Njegova analiza suvereniteta bila je kritika liberalne parlamentarne demokracije, koju je smatrao slabom i nesposobnom da odgovori na izvanredne situacije. U svom djelu *Pojam političkog* (1932), Schmitt je razvio koncept "prijatelja i neprijatelja" kao ključnu kategoriju političke egzistencije. Tvrdio je da politička zajednica može biti definirana samo kroz ovu osnovnu distinkciju, koja je esencijalna za razumijevanje političkog života i konflikta. Schmitt je postao član nacionalsocijalističke njemačke radničke partije 1933. godine, nakon Hitlerovog dolaska na vlast. Njegov angažman u nacističkom režimu uključivao je podršku anti-semitskoj legislaciji i propagiranje nacističkih ideja u akademskim krugovima. Bio je imenovan

predsjednikom Udruge njemačkih pravnika i igrao je značajnu ulogu u oblikovanju nacističke pravne teorije. Iako je Schmitt brzo postao utjecajna figura unutar nacističkog pravnog sustava, njegov položaj je oslabljen sredinom 1930-ih zbog unutarnjih političkih sukoba unutar nacističke stranke i sumnji da nije potpuno posvećen nacističkoj ideologiji. Do kraja Drugog svjetskog rata, Schmitt je bio sve više marginaliziran unutar nacističkog režima. Nakon rata, Schmitt je bio kratko pritvoren od strane savezničkih vlasti zbog svoje uloge u nacističkoj Njemačkoj, ali nikada nije bio formalno optužen za ratne zločine. Nakon puštanja iz pritvora, povukao se iz javnog života i posvetio se pisanju i razmišljanju. Nastavio je pisati o pravu, političkoj teoriji i međunarodnim odnosima, iako su njegova djela bila manje utjecajna nego prije rata. Schmitt je ostatak života proveo u Plettenbergu, gdje je umro 7. travnja 1985. Njegov kasniji rad uključuje refleksije o međunarodnim odnosima i konceptu nomosa, koje je izložio u djelu *Zemlja i more* (1942) i *Nomos zemlje* (1950).

2.2. Schmittova obrana

Schmittovo nasljeđe je duboko ambivalentno. S jedne strane, njegova djela su bila temelj za mnoge kasnije rasprave u političkoj teoriji, posebno u kontekstu kritike liberalizma i razumijevanja suvereniteta i političke zajednice. S druge strane, njegova suradnja s nacističkim režimom ostaje mrlja na njegovom ugledu, a njegovi kritičari često ističu moralnu i etičku problematičnost njegovih stavova i djelovanja tijekom tog perioda.

Unatoč kontroverzama, Schmittova djela nastavljaju izazivati interes i debate među političkim teoretičarima, pravnicima i povjesničarima, čineći ga jednim od najvažnijih i najprovokativnijih mislilaca 20. stoljeća. Utemeljene spoznaje istraživanja o Carlu Schmittu danas obuhvaćaju sljedeće četiri ključne točke:

1. Do početka 1933. godine, Carl Schmitt se zalagao za očuvanje Vajmarske Republike, posebno naglašavajući važnost očuvanja vlasti predsjednika države kao posljednjeg jamca postojećeg poretka. Schmitt je u srpnju 1932. godine smatrao da Ustav ne pruža jednake šanse svim političkim akterima, posebno ne onima koji otvoreno djeluju protiv samog ustava. Iz tog razloga, predlagao je zabranu radikalnih stranaka, konkretno Komunističke i Nationalsocijalističke stranke, jer su one prijetile stabilnosti i održivosti demokratskog poretka. Njegova briga za očuvanje ustavnog poretka proizlazila je iz uvjerenja da samo jaki državni autoritet može zaštititi društvo od političkog kaosa i ekstremizma.

2. Carl Schmitt nije bio sklon ideologiji ni politici nacionalsocijalista do početka 1933. godine. Prije dolaska nacista na vlast, Schmitt nije pokazivao naklonost prema njihovoj ideologiji ili političkom programu. Nije bio član Nacionalsocijalističke stranke, a njegovi spisi iz tog perioda ne sadrže nacionalsocijalističke misli. Schmittova kritika Vajmarske Republike nije bila vođena nacističkom ideologijom, već njegovim vlastitim konceptima političke teorije i pravnog poretka. Njegov stav prema nacionalsocijalizmu bio je suzdržan i skeptičan, a tek kasnije će se pod određenim okolnostima i političkim pritiscima približiti nacističkoj vlasti.

3. Tijekom razdoblja od 1933. do 1936. godine, kada je bio najbliži nacističkom režimu, Schmitt nije imao značajan utjecaj na nacističku politiku i ideologiju. Iako je bio aktivan unutar pravnih struktura režima i sudjelovao u nacističkoj propagandi, nije bio ključna figura u oblikovanju nacističkog pravnog sustava. Njegova uloga se značajno razlikovala od one koju je imao prije dolaska nacista na vlast, kada je bio istaknuti pravnik pod vladama Franza von Papena i Kurta von Schleichera. Schmitt je tijekom ovog perioda više djelovao kao teoretičar i komentator nego kao stvarni tvorac pravne politike Trećeg Reicha.

4. Od 1936. godine, Schmitt je postao meta kritika svojih nacionalsocijalističkih kolega. Bio je smijenjen s dužnosti rukovoditelja stručne grupe sveučilišnih nastavnika Saveza njemačkih nacionalsocijalističkih pravnika, a iste godine prestao je izlaziti časopis *Deutsche Juristen-Zeitung* koji je izdavao. Osjećao se ugroženim i povukao se u unutarnju emigraciju, prestajući pisati o unutrašnjopolitičkim i ustavnopravnim pitanjima, te se usmjerio na međunarodnopravne teme.

Od 1937. godine, njegovi prijatelji su ga smatrali kritičarem nacionalsocijalizma; neki od njih, poput Johannes Popitza, pripadali su pokretu otpora. Schmittovo povlačenje i kasnija kritika nacizma bili su odraz njegove složene pozicije unutar režima i sukoba s njegovim radikalnijim elementima. Može li, uzevši u obzir ove činjenice, Schmittov odnos prema nacionalsocijalizmu biti teorijski još uvijek interesantan? Ne bi li, umjesto toga, aktivnosti i spise iz perioda 1933-1936. trebalo smatrati neugodnom pogreškom jednog velikog uma i ne obraćati pažnju na njih, s obzirom na to da se ta pogreška može objasniti teškim okolnostima tog vremena i osobnim slabostima autora (poput straha, taštine, itd.), ne umanjujući pritom vrijednost cijelog njegovog djela? Oni koji prepoznaju Carla Schmitta kao klasika političke misli skloni su ovom stajalištu i brzo pružaju odgovarajuće usporedbe. Trebaju li nas osobne slabosti i Bodinove apsurdne predrasude spriječiti da proučavamo njegovu teoriju suverenosti i da joj se divimo (Quaritsch)? U konačnici, i Platon i Thomas More su, pogrešno procjenjujući vlastitu snagu uvjerenja, služili tiranima, ali to nije razlog da se njihovo djelo prezire. Doista, nama, kasnije rođenima, koji živimo u mirnijim vremenima i obično nismo junaci, ne bi

pristajalo da se uzbuđujemo zbog oportunitizma čovjeka koji, bez sumnje, ne spada u zločince Trećega Reicha. Čak i kada bi za to postojalo moralno opravdanje, takvom razmišljanju, koje se oslanja na okolnosti vremena i karakter osobe, nedostajalo bi interesa za političku teoriju ili ustavno pravo. Naime, teorijski zanimljiv može biti odnos Carla Schmitta prema nacionalsocijalizmu samo ako se u njegovim spisima prije 1933. godine može pronaći predodžba o političkom poretku koja dopušta da se u nacionalsocijalističkoj državi vođe vidi ostvarenje tog idealnog poretka. Drugim riječima, ako su u Schmittovim spisima prije 1933. već bile prisutne tako pogrešne i opasne ideje o političkom poretku, da je perverzija cijelog poretka u sistemu nacionalsocijalizma mogla izgledati kao ostvarenje tih ideala. Razmatrajući Schmittov doprinos političkoj teoriji, važno je uzeti u obzir širi kontekst njegove misli i vremena u kojem je živio. Njegov oportunitizam, iako moralno sporan, ne može se izolirano promatrati bez razumijevanja težine historijskih i društvenih uvjeta tog perioda. Schmittovi spisi i ideje prije uspona nacionalsocijalizma odražavaju složenu mrežu političkih i pravnih teorija koje su kasnije, nažalost, pronašle svoj izraz u režimu koji je izopačio mnoge od tih ideala. Da bi se odnos Carla Schmitta prema nacionalsocijalizmu pokazao kao teorijski zanimljiv, potrebno je razmotriti njegove radove iz perioda 1933-1936. na dublji način. Ova djela se ne bi trebala gledati samo kao sporedni radovi niske intelektualne razine, gdje su prave autorove namjere eventualno izražene šifrirano. Umjesto toga, treba ih smatrati artikuliranim i autentičnim izrazom mišljenja njihovog autora. Samo pod ovom pretpostavkom moguće je smisljeno uspoređivati Schmittova djela prije 1933. s onima iz perioda 1933-1936., te razgovarati o teorijskom kontinuitetu ili diskontinuitetu u njegovom radu. Carl Schmitt je dao značajan, iako složen, doprinos razumijevanju niza intelektualnih pretpostavki kroz svoje radove. U svom djelu »*Ex captivitate salus*«, koje se može okarakterizirati kao neobična ispovijest, prevladava osjećaj povrijeđenog ega i nedovoljno iskazanog kajanja. Schmitt u tom djelu ističe da vanjska prisila nije mogla slomiti unutarnju bit Nijemaca. Ova tvrdnja, prenesena na njegove radove, sugerira da se mora čitati između redaka kako bi se razlučilo vanjsko prilagođavanje od unutarnjeg uvjerenja. Schmittova alegorija Benita Cerena upućuje u sličnom smjeru. Ti su iskazi, između ostalog, prikrivali činjenicu da je Schmitt svoje radove iz tog perioda pisao s optimističnim duhom i na vrhuncu svojih intelektualnih snaga, artikulirajući svoje misli s uobičajenom pojmovnom strogošću i najvećom koncentracijom. Između redaka tih radova, uzimajući u obzir političke događaje tog vremena, može se otkriti više odobravanja i čak podilaženja nacističkoj ideologiji, nego unutarnjeg odbijanja. Postavlja se važno pitanje: Zašto je Schmitt, čovjek na vrhuncu svoje znanstvene karijere i dotad smatran protivnikom nacionalsocijalizma, nakon Hitlerova dolaska na vlast i njegovih prvih uspjeha, stavio svoje

snage u službu nacionalsocijalističkog pokreta? Zašto je oduševljeno pozdravljao proglose nacističkih vođa, ne samo kao smjernice za politiku nego i za svoju vlastitu znanost? Zašto je pisao djela u kojima se nacističke ideje, od države vođe do rasne teorije, pojavljuju kao rješenja problema koja su ga već godinama zaokupljala? Zašto nije, poput mnogih drugih protivnika nacionalsocijalizma, emigrirao ili barem šutio?

Analizirajući Schmittove spise i političke okolnosti u kojima su nastali, jasno je da je njegov rad iz tog razdoblja ispunjen implicitnim prihvaćanjem, pa čak i podrškom nacističkim idejama. Ovo otvara prostor za daljnju diskusiju o prirodi Schmittovih pravih uvjerenja i motivacija, koja se ne mogu jednostavno svesti na vanjsko prilagođavanje, već zahtijevaju dublje čitanje i razumijevanje konteksta u kojem su nastali njegovi radovi.

Stoga, postavlja se pitanje: je li Schmittov odnos prema nacionalsocijalizmu samo refleksija prilagodbe teškim vremenima ili su njegovi raniji spisi već sadržavali elemente koji su mogli opravdati ili čak poticati takvu ideologiju? Naime, može li se u njegovim ranim radovima pronaći temelj za razumijevanje njegove kasnije kolaboracije s nacionalsocijalističkim režimom? Ako je odgovor potvrđan, tada Schmittov teorijski doprinos postaje dvostruko važan – ne samo kao povijesni kuriozitet, već i kao opomena o tome kako teorije političkog poretka mogu biti iskrivljene i zloupotrijebljene u kontekstu ekstremnih političkih ideologija.

2.3. Schmittova definicija suvereniteta

Suverenitet je »graničan pojam« ili »pojam druge sfere« (Schmitt, 2019: 13) jer se odnosi na izvanredne situacije, koje su uvijek slučajevi krajnje nužde i pitanja prava samoodržanja. U tim situacijama, pravo suverena da donosi odluke predstavlja nešto što nije sadržano unutar pravnog poretka i što pravni poredak ne može regulirati ili definirati. Demokracije i ustavne monarhije drže se načela prema kojem ne može postojati odluka izvan pravnih okvira – one su zasnovane na vladavini zakona, koji kao struktura pripisivanja prava i funkcija predstavlja suverenitet. Schmitt smatra ovo pogrešnim jer »pravni poredak ne daje odgovor na pitanje nadležnosti« (Ibid, 18), pružajući samo smjernice za djelovanje i vrednovanje unutar legalnih okvira. Pravna norma, prema Schmittu, ne omogućava donošenje odluka koje nadilaze te okvire, jer se svaka odluka mora provesti unutar zakonskih i pravnih formi. Za Schmitta, pravni poredak nije jednostavno sustav normi koje su uvijek statične i primjenjive samo u redovnim okolnostima mirnodopskog funkcioniranja zakona i institucija.

Schmittov pogled na suverenitet temelji se na konkretnim odlukama ili odlukama koje su dinamične i prilagodljive izvanrednim okolnostima. Prema njemu, suveren je onaj koji odlučuje u stanju izvanrednog stanja (*Ausnahmezustand*), situaciji koja zahtijeva brze i odlučne mjere izvan standardnih pravnih okvira. Ovakvo shvaćanje suvereniteta postavlja suverena iznad zakona i pravnog poretka, jer suverena odluka mora biti donesena u situacijama gdje pravne norme nisu dovoljne za rješavanje kriznih trenutaka. Za autora, pravni poredak je utemeljen na autoritetu koji može donositi takve odluke, a ne na apstraktnim normama koje su krute i neprilagodljive. Ovaj autoritet mora biti sposoban djelovati izvan granica zakona kada je to nužno za očuvanje poretka i sigurnosti. Ovo je pravo Schmitt vidio u tituli predsjednika Njemačke te ga smatrao ključnim na temelju u uspostavi Weimarske Republike; ovo je srž knjige Diktatura (*Die Diktatur*). Schmittova kritika pravnih sustava demokracija i ustavnih monarhija leži upravo u njihovoj nesposobnosti da prepoznaju i adresiraju situacije izvanrednog stanja na način koji bi omogućio učinkovito donošenje odluka izvan pravnih normi. Dakle, Schmittova teorija suvereniteta stavlja naglasak na konkretnu moć odlučivanja koja nadilazi pravne norme u izvanrednim situacijama, tvrdeći da pravi suverenitet leži u sposobnosti donošenja odluka koje nisu ograničene postojećim pravnim poretkom. Ovo stajalište izaziva raspravu o granicama i prirodi suvereniteta te otvara pitanja o legitimnosti i autoritetu u kriznim situacijama gdje pravne norme možda nisu dovoljna zaštita.

U drugom poglavlju Političke teologije "*Problem suvereniteta kao problem pravne forme i odluke*", Carl Schmitt se nadovezuje na razmatranja iz prethodnog poglavlja i ulazi u polemiku sa svojim suvremenicima. Suverenitet je postao problematičan pojam zbog pokušaja pomirenja faktičkog i pravnog pojma vlasti. Suvremeni teoretičari pokušavaju odvojiti sociologiju, čija je zadaća promatranje kauzalnih veza, i pravnu znanost koja ima normativnu ulogu. Legalisti i konstitucionalisti suverenitet promatraju kao niz objektivnih pravnih normi koje reguliraju dodjeljivanje funkcija u državi te odnose između ljudi i institucija. Za legaliste i konstitucionaliste, moć pripada legalnom i institucionalnom sustavu koji ograničava i usmjerava svako djelovanje. Schmitt im prigovara zbog uzimanja stabilnog državnog poretka zdravo za gotovo, kao »prestabilirane harmonije« (Ibid, 27) koja se postavlja s pomoću vlastite konceptualne dosljednosti i logičnosti. Oni zanemaruju činjenicu da se djelatnost pripisivanja ne može objasniti bez zapovijedi koje izdaje neka konkretna instanca koja vrši odluku – mora postojati objektivnost koju oni zagovaraju, ali i »nužna sprega s objektivnošću« (Ibid, 27) koju sam normativni okvir ne može garantirati. Schmitt kritizira teoretičare koji zastaju na uzimanju pukih deklarativnih, a ne konstitutivnih činova za definiranje suvereniteta. Legalisti i konstitucionalisti vjeruju da je suverenitet ugrađen u objektivne pravne norme, ali Schmitt

naglašava da suverenitet uključuje sposobnost donošenja odluka koje nadilaze te norme u izvanrednim situacijama. Prema Schmittu, pravni poredak nije samo skup normi koje upravljaju društvom u normalnim okolnostima, već uključuje i moć suverena da intervenira i donosi odluke kada se pravni poredak suočava s krizom. Schmittova polemika sa suvremenima proizlazi iz njegove teze da suverenitet nije statičan pojam već dinamičan proces donošenja odluka. On tvrdi da pravni poredak zahtijeva postojanje suverena koji može donositi odluke izvan okvira pravnih normi u kriznim situacijama. Suverenitet, prema Schmittu, nije samo teoretski koncept već praktična moć koja se ostvaruje kroz konkretne odluke u izvanrednim okolnostima. Schmitt kritizira racionalistički pristup koji zanemaruje važnost iznimke u definiranju suvereniteta. On tvrdi da su iznimke ključne za razumijevanje suvereniteta jer pokazuju granice pravnog poretka i moć suverena da djeluje izvan tih granica. Schmitt ističe da suverenitet uključuje »monopol na odluku« (Ibid, 20) u izvanrednim situacijama, što znači da suveren može donositi odluke koje nadilaze postojeće pravne norme kako bi se očuvao poredak i stabilnost države.

U svojoj analizi modernih teorija države, Carl Schmitt ukazuje na tendenciju pomicanja iz subjektivnog prema objektivnom pristupu. Ovaj prijelaz karakterizira pokušaj da se pravni poredak svede na »neosobno važenje jedne neosobne norme« (Ibid, 35), čime se sve personalističke karakteristike nastoje izbjeći. Ovaj pristup pokušava eliminirati subjektivnost i personalne odluke iz pravnog sustava, te se oslanja na neosobne norme koje bi trebale garantirati objektivnost i pravednost. Schmitt povlači jasnu distinkciju između formuliranja opće pravne misli u zakonima i njezine primjene kroz upravu. On suprotstavlja zapovijed važenju norme, naglašavajući da prijelaz iz općeg u konkretno podrazumijeva transformaciju koja se ostvaruje putem odluke konkretne političke instance sa suverenitetom. Odluka, prema Schmittu, nije samo puki čin primjene zakona; ona je konstitutivna i neovisna o ispravnosti ili neispravnosti svog sadržaja. Schmittova teorija stoga naglašava nadmoć konkretne odluke nad apstraktnim pravnim regulama. U trenucima krize, pravne norme mogu postati nevažeće apstrakcije, a prava moć leži u sposobnosti donošenja odluka. Schmitt tvrdi da čak i »netočna odluka sadrži konstitutivni moment upravo zbog svoje netočnosti« (Ibid, 37). Ovaj paradoks naglašava važnost same odluke kao čina koji definira suverenitet i političku moć.

Odluka, o kojoj govori Schmitt, opstaje i ostvaruje učinak bez obzira na vrednovanje tog učinka prema zakonu. Ona ima apsolutni primat jer »se rađa iz ničega« (Ibid, 37). Ovaj Schmittov stav implicira da suverenova moć nije ograničena pravnim normama, već se manifestira kroz sposobnost donošenja odluka u izvanrednim situacijama. Takva moć nadilazi pravne norme i ukazuje na nužnost konkretnog izvršavanja moći koje je ključ za održavanje

poretka i stabilnosti države. Schmittova kritika modernog pravnog poretka temelji se na uvjerenju da je pravni sustav bez moći odlučivanja suverena krhak i nedovoljno fleksibilan da odgovori na krizne situacije. Suvremeni teoretičari, prema Schmittu, previše se oslanjaju na neosobne norme i apstraktne pravne koncepte, zanemarujući važnost konkretne političke odluke i moći suverena. Schmitt smatra da je prijelaz iz općeg u konkretno ključan za razumijevanje suvereniteta i djelotvornosti pravnog poretka. Ova Schmittova teorija postavlja pitanja o prirodi autoriteta, legitimnosti i sposobnosti države da odgovori na izvanredne situacije. Njegova kritika racionalističkog pristupa pravnom poretku naglašava važnost iznimki i kriznih situacija koje zahtijevaju odlučne i neovisne političke odluke. Prema Schmittu, suverenitet nije statičan pojam ukorijenjen u apstraktnim pravnim normama, već dinamičan proces koji se ostvaruje kroz konkretnu moć odlučivanja u kriznim vremenima.

U trećem poglavlju "*Politička teologija*", Carl Schmitt objašnjava kako su svi ključni koncepti političke teorije zapravo sekularizirani teološki i metafizički pojmovi. Ovaj pogled naziva političkom teologijom, ukazujući na duboku povezanost između teoloških, metafizičkih ideja i društveno-političkih promjena. Schmittova teorija ne promatra ovu povezanost kao jednostavno zrcaljenje, gdje bi jedno bilo svodivo na drugo ili obrnuto. Umjesto toga, on vidi uzajamno djelovanje i poklapanje između dva osnovna aspekta ljudske stvarnosti – teološkog i političkog. Schmitt povezuje teističkog, personalnog boga koji stvara svijet i njime upravlja s monarhističkim modelom vlasti. U ovoj analogiji, monarh je kao božanski suveren koji donosi odluke i ima vrhovnu vlast nad državom. Nasuprot tome, deistički bog, koji je prouzrok svijeta, ali se u njega ne miješa, odgovara ustavnoj monarhiji i demokraciji. Deizam, prema Schmittu, označava »izopćavanje čuda iz svijeta« (Ibid, 41), odnosno uklanjanje iznimki koje su neprihvatljive u modernoj pravnoj državi. Prirodnoznanstveni mehanicizam također igra ključnu ulogu u ovom kontekstu, svodeći sve pojave na kauzalno povezane instance nepromjenjivih prirodnih zakona. Prirodna znanost prodire u sve sfere života, uključujući i pravnu znanost, koja tada pravo počinje poistovjećivati s prirodnim zakonima. Max Weber modernu državu opisuje kao »stroj koji radi samo od sebe« (Ibid, 51), naglašavajući njezin mehanički, neosobni karakter. Schmitt, pak, opisuje karakter demokracije kao »relativističku, neosobnu znanstvenost« (Ibid, 52) u kojoj decizionizam i personalizam ustupaju mjesto konstitutivnoj moći naroda i zakonskog poretka. Schmittova analiza političke teologije također se bavi pitanjem iznimke. U teističkom modelu, iznimka (čudo) ima svoje mjesto i može biti prihvaćena kao dio božanskog plana. Međutim, u deističkom i mehanističkom pogledu na svijet, iznimke su isključene jer narušavaju kauzalni poredak prirodnih zakona. U modernim pravnim sustavima, iznimka je neprihvatljiva jer pravni poredak teži stabilnosti i

predvidljivosti, što se najbolje ostvaruje kroz striktno poštivanje pravnih normi bez iznimki. Schmitt naglašava da suverenost i moć donošenja odluka ne mogu biti potpuno uklonjene iz političkog sustava. On tvrdi da, iako se demokratski i ustavni sustavi trude minimizirati osobnu moć i oslanjaju se na neosobne zakone, u konačnici, moć odlučivanja mora postojati. Ova moć, prema Schmittu, manifestira se u trenutku krize kada pravni poredak nije dovoljan da riješi situaciju, i tada suverena instanca mora preuzeti kontrolu.

U četvrtom poglavlju "*O proturevolucionarnoj filozofiji države*", Carl Schmitt se usredotočuje na kontrarevolucionarni, teistički krak političko-teološkog razvoja, čiji su ključni predstavnici bili katolički tradicionalisti poput Josepha de Maistrea (1753–1821), Louisa de Bonalda (1754–1840) i Juana Donosa Cortésa (1809–1853). Ovi mislioci su naglašavali važnost koncepta odluke, postavljajući problematiku izbora između katolicizma i ateizma kao "ili-ili" dilemu, gdje je potrebno jasno se opredijeliti za jednu od opcija, svjesno prihvaćajući duboke moralne i političke implikacije tog odabira. Donoso Cortés je posebno isticao da je građanski liberalizam suštinski obilježen neopredjeljivanjem. Buržoaziju je opisivao kao »klasu koja diskutira« (Ibid, 62), dok je liberalizam vidio kao politički poredak koji omogućava cjelokupnom stanovništvu sudjelovanje u političkom životu, ali na način koji vječne pregovore koristi da bi »metafizičku istinu rastočio u diskusiji« (Ibid, 66). Povlačeći paralelu s deizmom, Cortés je naglašavao apsurdnost modernog liberalnog poretka koji neutralizira ulogu suverena ograničavajući ga ustavom i djelovanjem parlamenta, s ciljem da se izbjegne odlučivanje i opredjeljenje za jednu od opcija. Donoso Cortés je rješenje za ovu stalnu parlamentarnu diskusiju vidio u diktaturi. Prema njegovom mišljenju, diktatura bi omogućila decizionistički, personalistički poredak s jasnom metafizičko-teološkom predodžbom o Bogu kao apodiktikom temelju prirodnog, moralnog i političkog poretka. Takav poredak bi ponovo uspostavio jasnu hijerarhiju i odlučnost, suprotstavljajući se fragmentaciji i relativizmu modernog liberalizma. Cortés je isticao povezanost teološkog, moralnog i političkog u jedinstvenom kompleksu, te je upozoravao da dovođenje u pitanje bilo koje od ovih komponenti dovodi do rastakanja cijelog sustava. Schmitt u ovom kontekstu naglašava relevantnost ovih ideja u suvremenom dobu, posebno u vremenu kada se političko često uklanja u korist ekonomskog. Politički problemi postaju organizacijsko-tehnički i ekonomsko-sociološki, gubeći svoju dublju moralnu i odlučnu dimenziju. U modernom dobu, politička ideja može zaživjeti tek kada neka grupa u njoj pronađe ekonomski interes, a političko se sve više gubi u kulturološkim i povijesnim klasifikacijama. Ovim promjenama nestaje »jezgra političke ideje, zahtjevna moralna odluka« (Ibid, 68), koja prema Schmittu uključuje zahtjevnu moralnu odluku. Schmittova analiza proturevolucionarnih mislilaca ukazuje na važnost

odlučnosti i jasnog opredjeljenja u političkoj teoriji i praksi. On kritizira suvremeni liberalizam zbog njegove nesposobnosti da donese jasne odluke i zauzme čvrste stavove, što vodi prema fragmentaciji i relativizmu.

Schmittov naglasak na povezanosti teološkog, moralnog i političkog, te na potrebi za odlučnom političkom akcijom, predstavlja poziv na preispitivanje suvremenih političkih teorija i praksi. Prema njegovom mišljenju, suvremene političke ideje moraju ponovno pronaći svoju moralnu i odlučnu jezgru kako bi bile djelotvorne i relevantne. Ova teza ima duboke implikacije za razumijevanje suvereniteta, autoriteta i političke moći u suvremenom društvu, te potiče na dublje razmišljanje o temeljima političkih sustava i njihovoj sposobnosti da odgovore na izazove kriznih situacija.

3. SOVJETSKI SAVEZ - pogled Aleksandra Solženjicina

U drugu ruku, treba pogledati suprotnu stranu Europe koja je također vođena totalitarnom vlašću ali pod drugim imenom. O ovim stvarima ćemo pogledati iskustva Aleksandra Solženjicina, poznatog ruskog pisca koji je na svojim leđima iskusio gorki bič Sovjetske vladavine

3.1. Općenito o autoru

Aleksandar Isajevič Solženjicin rođen je 11. prosinca 1918. godine u Kislovodsku, tada dijelu Ruske Sovjetske Federativne Socijalističke Republike. Njegova obitelj pripadala je nižem plemstvu. Otac, Isaakij Solženjicin, bio je vojnik u Prvom svjetskom ratu, ali je poginuo prije Aleksandrova rođenja. Njegova majka, Taisija, bila je pobožna i obrazovana žena koja je odgajala Aleksandra s velikim naglaskom na obrazovanje. Solženjicin je od ranog djetinjstva pokazivao interes za književnost i znanost. Pohađao je školu u Rostovu na Donu, gdje se isticao kao marljiv i nadaren učenik. Nakon završetka srednje škole, upisao je studij fizike i matematike na Sveučilištu u Rostovu na Donu, gdje je diplomirao 1941. godine. Tijekom studija, pokazivao je interes za pisanje, ali je zbog rata morao odložiti svoje književne ambicije. S izbijanjem Drugog svjetskog rata, Solženjicin se pridružio Crvenoj armiji kao artiljerijski časnik. Pokazao se kao hrabar i uspješan vojnik te je nekoliko puta bio odlikovan. Međutim, 1945. godine, dok je služio na prvoj crti bojišnice, uhapšen je zbog kritike Staljina u privatnim pismima prijatelju. Osuđen je na osam godina prisilnog rada u gulagu, što će kasnije postati središnja tema njegovih najpoznatijih djela. Solženjicin je proveo veći dio svoje kazne u različitim logorima, uključujući ozloglašeni Marfino specijalni logor za znanstvenike. Godine provedene u gulagu ostavile su dubok trag na njemu, ali su mu također pružile bogat materijal za književna djela. Nakon što je odslužio kaznu, protjeran je u Kazahstan, gdje je ostao do 1956. godine. Tijekom tog razdoblja radio je kao učitelj i nastavio pisati u tajnosti. Nakon Staljinove smrti i Hruščovljeve denuncijacije Staljinovih zločina, Solženjicin je rehabilitiran i dozvoljeno mu je vratiti se u središnju Rusiju. Njegovo prvo značajno djelo, *Jedan dan Ivana Denisoviča*, objavljeno je 1962. godine uz Hruščovljevu podršku. Ovo djelo, koje detaljno opisuje jedan dan u životu zatvorenika gulaga, donijelo mu je međunarodno priznanje i postalo simbol otpora sovjetskom režimu. Nakon *Jednog dana Ivana Denisoviča*, Solženjicin je napisao nekoliko značajnih djela, uključujući *Rak odjeljenje* i *Prvi krug*. Međutim, njegovo

najambicioznije djelo, *Arhipelag Gulag*, monumentalna dokumentarna proza o sovjetskim radnim logorima, objavljeno je u inozemstvu 1973. godine. Ovo djelo je definitivno učinilo Solženjicina neprijateljem sovjetskog režima. Suočen s rastućim pritiscima i progonima, Solženjicin je 1974. godine izbačen iz Sovjetskog Saveza i proveo naredna dva desetljeća u progonstvu. Veći dio tog vremena proveo je u Sjedinjenim Američkim Državama, gdje je nastavio pisati i kritizirati sovjetski sustav, ali i zapadni materijalizam. Tijekom svog boravka u SAD-u, Solženjicin je održavao predavanja, pisao eseje i nastavio raditi na svojim književnim projektima. Njegovi kritički stavovi prema zapadnom načinu života često su izazivali kontroverze, ali su istodobno potvrđivali njegovu neovisnost i dosljednost u borbi za moralne vrijednosti. Solženjicin se vratio u Rusiju 1994. godine, nakon pada Sovjetskog Saveza. Bio je skeptičan prema tranziciji Rusije ka kapitalizmu i često je kritički govorio o politici ruskih vođa. Unatoč tome, ostao je utjecajno lice i simbol moralnog integriteta. Nastavio je pisati do kraja života, objavljujući mnoge eseje, memoare i romane. Njegova kasnija djela, poput *Rusija u provaliji* i *Dva stoljeća zajedno*, nastavila su istraživati kompleksne teme ruske povijesti i identiteta.

Premинуo je 3. kolovoza 2008. godine u Moskvi, ostavivši iza sebe bogato književno nasljeđe i dubok utjecaj na svjetsku književnost i političku misao. Njegova djela pružaju dubok uvid u prirodu totalitarnih režima i ljudsku otpornost. Njegov moralni i intelektualni integritet, kao i hrabrost da se suprotstavi moćnom režimu, učinili su ga jednim od najvažnijih književnika 20. stoljeća. Njegova djela nastavljaju inspirirati i poticati na razmišljanje o slobodi, pravdi i ljudskim pravima, čineći ga trajnim simbolom borbe protiv tiranije.

3.2. Arhipelag Gulag

Kroz tisuću stranica *Arhipelaga Gulag* Aleksandra Solženjicina zrači oštra osuda sovjetske države. Ova monumentalna dokumentarna proza pruža detaljan prikaz sovjetskih radnih logora, oslanjajući se na osobna iskustva, svjedočenja drugih zatvorenika i opsežnu dokumentaciju. Solženjicinova analiza nije samo povijesna, već duboko moralna i filozofska, pružajući oštru kritiku totalitarizma i nasilja koje je karakteriziralo sovjetski režim. Međutim, iako je nedvojbeno točno da Solženjicin odbacuje marksizam, sada aksiomatsko čitanje *Arhipelaga Gulag* i njegovih drugih djela ne isključuje ovu knjigu kao izvor za kritičko teoretiziranje i društvenu analizu u našem vremenu. Tvrdim da se Solženjicina ne može tako lako odvojiti od praksi, predikata i sklonosti kritičke ili čak marksističke tradicije, baš kao što

se ne može reći da u Solženjicinovoj prozi nema alata kritičke teorije. *Arhipelag Gulag* sadrži nijansiraniiji odnos prema dubljoj tradiciji kritičke filozofije kroz i izvan marksističke kritike. Solženjicinova djela često istražuju kompleksne teme moći, slobode i moralne odgovornosti, što ga povezuje s raznim strujama kritičkog mišljenja. Iako je njegova kritika sovjetskog režima često interpretirana kao konzervativna, dublje čitanje otkriva složenost njegovih pogleda koji nadilaze jednostavne ideološke kategorije. Većina znanstvenika o Solženjicinu često je čitala *Arhipelag Gulag* kao konzervativni kontrarevolucionarni traktat, gledište koje je bilo ukorijenjeno od njegovog izvornog objavljivanja ranih 1970-ih. Posljedica toga je da je sam *Arhipelag Gulag* danas uključen u totalizirajuću reputaciju Solženjicinova korpusa, reputaciju koju je Solženjicin uglavnom zaradio na drugim mjestima. Međutim, iako su ta zapažanja i ocjene proizašle prvenstveno iz njegovih kasnijih novinarskih tekstova iz 1990-ih, općenito su se temeljile na osuđujućoj procjeni *Arhipelaga Gulag* koja je proizašla iz ljevice u vrijeme kada je prvi put objavljen na engleskom 1974. Ta rana kritička literatura prikazivala je spomenutu knjigu kao djelo konzervativne reakcije i sveobuhvatne antimarksističke invektive. Ovo čitanje knjige kao monolitne kritike marksizma i sovjetskog režima postalo je dominantno, iako su složenost i širina Solženjicinovih pogleda često zanemarivane. Njegova kritika nije bila usmjerena samo protiv marksizma kao ideologije, već protiv zloupotrebe moći i dehumanizacije koju je vidio u totalitarnom sustavu.

U više od jednog smisla, *Arhipelag Gulag* je knjiga koja predstavlja svojevrsno pražnjenje. Kroz ovu monumentalnu dokumentarnu prozu, Aleksandar Solženjicin iznosi priče desetaka drugih zatvorenika, koji su, poput njega, dospjeli na jedan od mnogih otoka Arhipelaga zbog raznih valova represije koje su pokrenule različite sovjetske vlasti tijekom desetljeća. Ova knjiga nije samo svjedočanstvo o patnjama drugih, već i Solženjicinovo osobno oslobađanje od sjećanja na vlastito uhićenje, kazneni progon i zatočenje. Ona predstavlja način na koji je Solženjicin pokušao otplatiti dug prema svojim suborcima u logorima, prijateljima koji su mu pomogli preživjeti te prema onima koji su stradali zbog svoje povezanosti s njim, uključujući i prijateljicu koja se ubila 1973. godine nakon što su je sovjetski isljednici prisilili da otkrije gdje se skrivalo dio Solženjicinova rukopisa. Solženjicinova knjiga također izražava njegov duboki prezir prema vođama koji su činili nepravde u ime vrhunske vrline, te prema sljedbenicima koji su podržavali te progone, često sve dok sami nisu postali njihove žrtve. Tijekom ovog “pražnjenja” svjedočimo mnogim fascinantnim zapisima, uključujući i kroniku različitih valova represije koji su zahvatili Sovjetski Savez.

Jedan od tih zapisa odnosi se na valove represije kroz povijest sovjetske države, koja se prožima kroz “*Povijest naše kanalizacije*” (Solženjicin, 2019: 417). Ovaj pojam obuhvaća

niz valova zatvaranja i progona različitih grupa ljudi. Počinje s predrevolucionarnim revolucionarima, uključujući menjševike, esere, anarhiste i narodne socijaliste, koje su boljševici počeli progoniti već 1918. godine. Slijedi val ruskih ekspeditivnih vojnika koji su se vraćali iz inozemstva 1919. godine, a zatim val elemenata inteligencije bliskih Konstitucionalno demokratskoj stranci a iste godine. Tijekom 1919. do 1921. te ponovno 1924. do 1925., valovi su zahvatili špekulante, pobunjene seljake, mornare i kritički nastrojene studente. Godine 1922., progonjeni su vjerski službenici, klerici i razne sekte. Kasnije su na red došle nacionalne manjine, bivši časnici i njihove obitelji, Kozaci i bivši državni dužnosnici tijekom 1920-ih godina. Zatim su slijedili valovi navodnih rušitelja i sabotera, uključujući inženjere, administratore i intelektualce, te povjesničare i još više vođa nacionalnih manjina sredinom i krajem 1920-ih. Kasnih 1920-ih, valovi su zahvatili Trockiste, ljude koji su profitirali od Nove ekonomske politike i posjednike zlata. Zatim je uslijedio »višemilijunski val razbaštinjenih kulaka« (Ibid, 55) 1929. i 1930. godine. 1930-ih su zatvarani oni koji su bili optuženi za poljoprivredne gubitke, poput agronoma i ilegalnih pabirčića (koji su protiv zakona skupljali ostatke ljetnih usjeva). Tijekom 1930-ih i 1940-ih, broj zatvorenih zbog kontrarevolucionarne agitacije višestruko je rastao, a taj trend nastavio se i kasnije.

Postoji opsežan popis kaznenih djela kažnjivih prema članku 58. Kaznenog zakona Ruske Republike iz 1926. godine, koji je Solženjicin detaljno opisao. Ovaj članak zakona obuhvaćao je širok spektar onoga što bismo danas nazvali političkim zločinima, ali što je tadašnje sovjetske vlasti tretiralo kao ozbiljne kaznene prekršaje protiv države. U katalogu se nalaze razne vrste zločina, uključujući sve, od kontrarevolucionarnih aktivnosti do špijunaže i sabotaže (Ibid, 67). Osim kaznenih djela, Solženjicin detaljno opisuje okolnosti uhićenja. Bilježi mjesta na kojima je policija hvatala svoje žrtve, često koristeći obmanjujuća uvjeravanja kako bi ih uljuljkala u lažni osjećaj sigurnosti. Žrtve su gajile iluzije o brzom opravdanju i puštanju na slobodu, a otpor je bio rijedak. Solženjicin daje pregled metoda pretresa i zapljene imovine, brutalnosti ispitivanja te hirovitosti osude i izricanja kazni. Također opisuje uvjete u tranzitnim logorima, zatvorima i radnim logorima, gdje su obični kriminalci često gospodarili političkim zatvorenicima. Posebno je posvetio pažnju ishrani zatvorenika, ističući neprestanu borbu za održavanje tijela i duše. Opisuje prizore u kojima zatvorenici jedu pretpovijesnog daždavnjaka otkrivenog u zaleđenom potoku, te scene gdje bi stražari sipali hranu kroz korito za pomije, napoj (hrana za stoku) na vratima ćelije, a zatvorenici bi je hvatali u dlanove, rupčiče, zaliske kaputa ili direktno u usta.

Solženjicinov katalog političkih prijestupa nije pravni dokument i ne treba ga ocjenjivati kao doprinos pravnoj znanosti. On je prikupio materijal od ljudi koji su prošli kroz

sovjetski represivni stroj, ali njegova metoda nije omogućavala statističku kompilaciju uhićenja ili osuda prema određenim člancima zakona. Sovjetska vlada nije pružala podatke, a prostora za prijavu oslobađajućih ili odbačenih optužbi bilo je malo, iako su takvi slučajevi bili rijetki. Solženjicin se nije mogao detaljno baviti unutarnjim radom Posebnog odbora (Osso ili Oso, Osoby Soveshchaniia), administrativnog odbora koji je od kraja 1934. do vjerojatno 1953. godine obrađivao stotine tisuća slučajeva, gotovo uvijek završavajući osudom i značajnim kaznama u kaznenim logorima. Osso je bio najraširenije sredstvo službene sovjetske represije, a s obzirom na to da su svoje slučajeve vodili uglavnom u dosjeima, Solženjicinovi izvori teško su mu mogli pružiti detaljne informacije o samim suđenjima. Zbog toga njegova knjiga, iako bogata osobnim svjedočanstvima i detaljnim opisima iskustava zatvorenika, nije pravno precizan dokument, već moralna i povijesna osuda sustava koji je uzrokovao nebrojene patnje i nepravde.

Kroz ovu složenu mrežu kataloga, Solženjicin prikazuje sveobuhvatnu sliku sovjetskog represivnog sustava. On ne samo da dokumentira nepravde koje su počinili državni organi, već i nudi duboko moralnu kritiku sustava koji je proizveo toliku patnju. Njegova knjiga služi kao snažan podsjetnik na užase totalitarizma i važnost očuvanja ljudskih prava i sloboda. *Arhipelag Gulag* nije samo povijesni dokument, već univerzalna priča o ljudskoj otpornosti i borbi za pravdu u lice nepravde.

3.3. Jedan dan Ivana Denisoviča

Roman *Jedan dan Ivana Denisoviča* Aleksandra Solženjicina duboko istražuje priču o preživljavanju i ustrajnosti glavnog junaka u ekstremno nehumanim uvjetima sovjetskog radnog logora. Ovaj roman nije samo fiktionalna pripovijest, već autentična priča koja odražava stvarne događaje i iskustva autora, koji je i sam bio zatvorenik u sovjetskim gulazima. Priča prati jednog dana u životu Ivana Denisoviča Šuhova, običnog čovjeka koji se bori za preživljavanje u brutalnim uvjetima logora. Šuhov je osuđen bez ikakve prave krivnje, poput mnogih drugih zatvorenika, zbog navodne špijunaže. Kroz njegovu svakodnevnu rutinu, Solženjicin prikazuje sitne, ali značajne trenutke koji čine njegov život. Od trenutka buđenja, kada zatvorenici moraju izdržati hladnoću Sibira, pa do sitnih radosti poput pronalaska dodatnog komada kruha, roman vješto prikazuje kako se čovjek prilagođava i opstaje unatoč neizrecivim problemima. U svojoj suštini, *Jedan dan Ivana Denisoviča* je priča o ljudskoj

izdržljivosti i prilagodljivosti. Unatoč užasnim uvjetima, Ivan Denisovič uspijeva zadržati svoju ljudskost i dostojanstvo. Njegova borba za preživljavanje nije samo fizička, već i psihološka. Solženjicin detaljno opisuje kako Šuhov koristi svoju snalažljivost i inteligenciju kako bi se prilagodio okolnostima. On je majstor u pronalaženju načina da se ugrije, da dobije dodatni obrok ili da izbjegne nepotrebne sukobe sa stražarima.

Knjiga također dotiče pitanje granica ljudske izdržljivosti. Solženjicin se pita je li preživljavanje jedini i najvažniji cilj, ili postoje moralne granice koje osoba ne smije prijeći čak i u najekstremnijim uvjetima. Šuhov, na primjer, unatoč svim nedaćama, ne gubi osjećaj za pravdu i solidarnost. On pomaže svojim suzatrovnicima kada može i dijeli s njima svoje male resurse, čime pokazuje da ljudska solidarnost i zajedništvo mogu opstati čak i u najtežim okolnostima. Osim što je bio literarni trijumf, roman je imao i dubok politički utjecaj. Objavljen 1962. godine, u razdoblju Hruščovljeve destalinizacije, roman je bio prva otvorena kritika staljinističkog sustava koja je bila dozvoljena za objavu u Sovjetskom Savezu. Knjiga je izazvala veliki odjek kako među običnim ljudima tako i među intelektualcima. Solženjicin je zbog nje postao simbol otpora protiv totalitarnog režima, ali je također platio visoku cijenu. Nakon što je vlast postala svjesna subverzivne moći njegovih djela, Solženjicin je bio podvrgnut intenzivnom progonu, a na kraju je bio prisiljen napustiti Sovjetski Savez i živjeti u egzilu nekoliko desetljeća. *Jedan dan Ivana Denisoviča* nije samo literarno djelo, već i važan dokumentarni prikaz vremena. Solženjicin je kroz svoje pisanje uspio prenijeti ne samo fizičku bol i patnju zatvorenika, već i njihovu psihološku borbu za očuvanje vlastite ljudskosti. Njegov stil pisanja, jednostavan i realističan, omogućava čitateljima da se poistovjete s likovima i osjete težinu njihovih iskustava.

Roman je, osim toga, bio prepoznat i na međunarodnoj razini. Solženjicin je 1970. godine dobio Nobelovu nagradu za književnost, čime je priznat njegov doprinos svjetskoj književnosti i hrabrost da se suoči s totalitarnim režimom kroz svoju umjetnost. *Jedan dan Ivana Denisoviča* ostaje trajno relevantan zbog svoje univerzalne teme borbe za ljudska prava i dostojanstvo, te predstavlja snažnu osudu represivnih sustava koji pokušavaju ugušiti ljudski duh. Solženjicinova knjiga nije samo priča o prošlosti, već i upozorenje za budućnost, podsjećajući nas na važnost slobode, pravde i ljudske solidarnosti u svijetu koji se neprestano suočava s novim izazovima.

Jedan dan Ivana Denisoviča smatra se jednim od najboljih djela svjetske književnosti. Roman pruža nezaboravan prikaz života u Staljinovim logorima za prisilni rad, poznatim kao gulazi. Priča prati život ruskog vojnika Ivana Denisoviča Šuhova, koji je zatvoren u sibirskom radnom logoru tijekom i nakon Drugog svjetskog rata. Kroz detaljan opis jednog dana u životu

Šuhova, Solženjicin razotkriva surove uvjete u logoru i borbu zatvorenika za preživljavanje: »Šuhov nije nikad prespavao ustajanje, svagda je na vrijeme ustajao, do odlaska na rad bilo je sat i pol vremena, njegovog — ne državnog — i tko god se snalazio u logorskom životu, mogao je ponešto zaraditi: sašiti komu od stare podstave navlaku za rukavice, dodati bogatijem članu brigade suhe valjenke ravno na ležaj, da ne mora bos tapkati oko hrpe obuće i tražiti ih, ili se mogao prosmucati naokolo, poslužiti gdje komu što treba, počistiti ili donijeti štogod, ili u blagovaonici sakupljati porcije sa stolova i nositi ih u hrpama do sudopera — kako bi dobio nešto da pojede...« (Solženjicin, 2008: 3)

Ovo djelo bavi se borbom za opstanak i psihologijom prilagodljivosti i otpornosti ljudskog duha u barbarskim uvjetima. Protagonist je krivo optužen za izdaju te biva uhićen i osuđen na 10 godina robije u logoru. U trenutku kada ga upoznajemo on je preživio logore više od osam godina kao vrhunski preživjeli jer ima pozitivan stav, praktične vještine i snažan osjećaj moralnog i etičkog integriteta. Tijekom ovih godina navikao se na sustav iz kojeg nije siguran ni da li ga želi napustiti, što možda i nije loše jer vlasti imaju naviku zatvoreniku proizvoljno produljiti kaznu baš kad misli da će izaći na slobodu. Protagonist je simbol ljudskog duha i njegove beskrajne volje za preživljavanjem, čak i kroz najteže uvjete. Upravo ovako govori jedan od likova, brigadir Kuzjomin i glavni se lik uzda u te riječi: » Ovdje, momci, vlada zakon tajge. Ali i ovdje ljudi žive. Znaite koji najprije pocrkaju: oni koji ližu tuđe porcije, oni koji se uzdaju u poštedu, i oni koji otkucavaju.« (Ibid, 3). Jedan od najzanimljivijih likova u romanu je filmski redatelj Cezar, koji vjeruje samo u umjetnost. Cezar je simbol intelektualnog otpora i uvjerenja da umjetnost može pružiti smisao i nadu čak i u najtežim uvjetima. Posebno upečatljiv lik je baptist Aljoša, čija ga je vjerska uvjerenja dovela u logor. On vjeruje - i uvjerava Ivana Denisoviča - da se molitvom mogu premještati planine. Za Aljošu, zatvor je dar s neba, jer vjeruje da trpi na pravdi te da je blažen zbog svoje vjere. Njegov duhovni pristup životu u logoru kontrastira sa svakodnevnim materijalnim borbama zatvorenika, te pokazuje kako različiti ljudi pronalaze različite načine suočavanja s patnjom. Kapetan Bujnovski, s druge strane, donosi vojnu disciplinu i snagu karaktera u priču. Ovi likovi uravnotežuju radnju i pružaju Solženjicinu priliku da izrazi svoju životnu filozofiju.. Sam Ivan Denisovič Šuhov, glavni junak, u početku vjeruje u rad kao smisao života, ali s vremenom postaje svjestan da je potrebna duhovna i moralna snaga kako bi se nadvladale nevolje i preživjeli dani bez vidljive svrhe. Njegova borba za preživljavanje i očuvanje dostojanstva unatoč surovim uvjetima logora prikazuje duboku ljudsku snagu i otpornost.

Uvjeti života u staljinističkom radnom logoru gdje je Šuhov zatvoren su gotovo nepodnošljivi i surovi, što zorno prikazuje svijet bez tolerancije za neovisnost. Zatvorenici

spavaju na madracima bez plahti, a za obrok dobivaju samo dvjesto grama kruha. Čuvari ih prisiljavaju na tjelesne pretrage čak i kada su temperature četrdeset stupnjeva ispod ništice. U takvim uvjetima, zatvorenici gotovo potpuno ovise o međusobnoj produktivnosti i altruizmu kako bi zadovoljili najosnovnije ljudske potrebe. Dehumanizirajuća atmosfera gulaga ironično prisiljava zatvorenike da pronađu načine kako zadržati svoju individualnost, dok se istovremeno prilagođavaju surovim pravilima logora, kako onim izgovorenim tako i neizgovorenim. Ovo djelo prikazuje čitateljima naizgled bezizlaznu situaciju u tom paklu stvorenom ljudskom rukom, a zatim ih upoznaje s likom koji se žestoko bori da održi svoju individualnost. On služi kao snažan podsjetnik na otpornost ljudskog duha. Zatvorenici moraju dijeliti sve resurse i oslanjati se jedni na druge kako bi preživjeli. Svakodnevni život prepun je poniženja i okrutnosti, no unatoč tome, Šuhov i njegovi kolege pronalaze načine kako sačuvati svoju ljudskost. Šuhov se, iako nepravredno optužen i osuđen na deset godina robije, uspijeva prilagoditi i preživjeti već više od osam godina. Njegova prilagodljivost i praktične vještine pomažu mu da se nosi sa svakodnevnim izazovima logorskog života, dok njegov snažan osjećaj moralnog i etičkog integriteta održava njegov duh. »Ujutro treba provjeriti da logoraš ne nosi sa sobom tri kile hrane ne bi li s njom pobjegao. Jedno su se vrijeme toliko bojali tog kruha, tog komadića od dvjesto grama, da je izdana naredba da svaka brigada izradi za sebe drven sanduk i da u tom sanduku nosi sav brigadni kruh, da se dakle od svih članova brigade pokupe komadi kruha. Što su vragovi željeli time postići, nije jasno, po svoj prilici samo da ljude muče, da im zadaju nepotrebne brige« (Ibid, 18)

Cijeli roman odvija se u razdoblju od jednog dana, od zore do sumraka. Ovo specifično razdoblje predstavlja ostalih 364 dana iskušenja i nevolja s kojima se suočavaju kako glavni lik Šuhov, tako i ostali zatvorenici, koji su otrgnuti od svojih obitelji, domova i života, lišeni dostojanstva i protjerani u surove radne logore gdje provode ostatak svojih dana preživljavajući iz dana u dan. Knjiga nema poglavlja, tako da čitatelj ima osjećaj kao da provodi jedan dan s glavnim likom. Kroz taj dan, Šuhov opisuje ljude, uvjete života, što se smije raditi, a što ne. Solženjicin započinje knjigu opisom jutarnjeg buđenja i završava je gašenjem svjetla, kada stražari ponovno provjeravaju zatvorenike unatoč hladnoj noći. Tako, stvara minijaturan, mali svijet koji predstavlja širu stvarnost. Unutar tog jednog dana, Šuhov doživljava nadu i frustraciju, radost i očaj, prijateljstvo i nehumanost. Sramota skriva tajnu rupu u madracu kako bi sakrio štrucu kruha, ali i unutarne zadovoljstvo dijeljenja kolačića s nekim još manje sretnim. Njegove misli lutaju drugim danima i godinama, pružajući čitatelju osjećaj kontinuiteta koji nadilazi ovaj određeni dan. Ipak, između izlaska i zalaska sunca, Šuhov, njegovi supatnici iz brigade 104 i svi stanovnici staljinističkog radnog logora prolaze kroz istu

paletu emocija kao i svaki drugi dan u godini i svaki drugi dan svojih kazni. Radni logor ne predstavlja samo jednu, već nekoliko strašnih situacija u kojima Šuhov mora svakodnevno prevladavati okolnosti koje bi samo osoba koja živi u logoru znala kako preživjeti. No, unatoč tome, volja za preživljavanjem ostaje jaka u Šuhovu, unatoč teškim uvjetima svakodnevnog života u logoru. Na primjer, kako bi zaradio novac ili dodatnu hranu, on obavlja usluge za druge zatvorenike—sve od čuvanja mjesta u dugom redu do izrade cipela i papuča s ručno izrađenim nožem. Kao član brigade 104, on naporno radi kako bi pomogao grupi da zaradi dovoljno bodova za dodatni kruh na kraju dana. Za razliku od kapetana Bujnovskog, izbjegava provocirati stražare i čuvare protestirajući zbog lošeg postupanja. Umjesto toga, on pametno pronalazi načine kako ih potpuno izbjeći, kao što to čini kada ga zaduže za ribanje poda. Kako bi održao svoje psihološko blagostanje, ne razmišlja previše o nepravdi koja ga je dovela u zatvor. Osim toga, prihvaća tu činjenicu i prilagođava se preživljavanju u tom logoru kako bi mogao izdržati progonstvo koje slijedi nakon njegovog puštanja iz zatvora. Šuhov preživljava u logoru prilagođavajući se svakodnevno. Suočava se s oštrim vjetrom, bodljikavom žicom, hladnom klimom, vodenastom juhom, nedovoljnom odjećom, nedovoljnom hranom i nedovoljnom posteljinom u zabačenom arktičkom okruženju. Unatoč svim tim teškim uvjetima, rad na izgradnji zgrade prekida se samo ako temperatura padne ispod 41 stupanj ispod nule: »Prodoše pored visokog drvenog plota oko zidanog logorskog zatvora, pored bodljikave žice koja čuva logorsku pekaru od logoraša, pored ugla upravne zgrade gdje na stupu, na debeloj žici, visi komad tračnice posut injem, i pored drugog stupa gdje visi termometar, sav zameten injem, u zavjetrini, da ne pokazuje prenisku temperaturu. Obuzet nadom, Šuhov zirne na njegovu mliječno bijelu cjevčicu: kad bi bilo minus četrdeset jedan, ne bi morali na rad. Ali nije bilo ni blizu četrdeset« (Ibid, 6)

Muškarcima se daju nedovoljni alati i zalihe, ali se od njih očekuje pod prijetnjom da dovrše gradnju u rekordnom roku. Međutim, to je više od svega navedenog. Krute restrikcije koje ograničavaju kontakt s vanjskim svijetom izoliraju ih od obitelji i prijatelja. Kazne za manje prijestupe ugrožavaju njihovu dobrobit. Knjige su zabranjene. U međuvremenu, sadistički nadzornici poput Volkovoja ponekad tuku zatvorenike bez ikakvog razloga. Ali unatoč svemu tome, on se budi rano, jede tri loša obroka, radi na temperaturama ispod nule do zalaska sunca, krade nekoliko dragocjenih trenutaka za sebe na kraju dana i odlazi spavati sretan. Zakoni i kazne unutar radnog logora su jednako nepravedni kao i izvan logora. Šuhov upada u nevolju i prijeti mu tri dana u samici ne zbog nekog aktivnog prekršaja, već jednostavno zbog toga što je bolestan. Slično tome, Bujnovski dobiva deset dana u samici jer se pokušava zaštititi od hladnoće flanelskim prslukom. Ni Šuhovljeva bolest ni Bujnovskijev

pokušaj da se ugrije ne štete nikome, ali logor oboje tretira kao ozbiljne povrede zakona, koje zaslužuju tešku kaznu. Takva surova osveta za tako male prekršaje je apsurdna, a gomilanje još više kazne na muškarce koji su već zaključani u dugim, teškim zatvorskim kaznama izgleda kao ništa drugo nego okrutno pokazivanje moći sovjetskih vlasti. Je li preživljavanje jedini i najvažniji cilj, ili postoje granice onoga što osoba može i treba učiniti da bi ostala živa? Solženjicin zaključuje da je dužnost ljudskog bića da ne odustane i ne preda se u borbi za preživljavanje. Stoga je Šuhov prilagodio sve kvalitete potrebne za preživljavanje: radi za sebe i za svoje drugove, ali ne za vlasti; ne oslanja se na pomoć izvana, već na vlastitu vještinu i domišljatost; navikao je slušati razumne naredbe; ima vjeru, ali to je vjera koja mu pomaže da se nosi s realnostima ovog života, a ne ona koja se iscrpljuje u dogmatskim teološkim raspravama. Ivan vjeruje u snagu i dostojanstvo jednostavnog ruskog radnika i seljaka, a da pritom nije strog komunista. On je, uz neke iznimke, suosjećajno ljudsko biće koje svoje zatvorenike gleda sa simpatijom i razumijevanjem. Većina njih cijeni ovaj stav i ponašaju se prema njemu s istim poštovanjem. Općenito, upornost je u logoru uglavnom mentalna stvar. Imati volju za preživljavanjem, održavati osjećaj sebe i ponosa, odbijati potpuno odustati od prošlosti i odbijati odustati od nade ključni su elementi za uspješno preživljavanje. Preživljavanje je više vezano za mentalnu i duhovnu snagu nego za fizičku snagu. Postojanje bez dostojanstva je bezvrijedno - zapravo, gubitak ljudskog dostojanstva također će umanjiti volju i sposobnost za preživljavanjem. Preživljavanje je zadatak koji zahtijeva Šuhovljevu stalnu, jednostavnu pažnju. Apstrakcije, ezoterične rasprave o religiji ili umjetnosti su nebitne i kontraproduktivne. Cezar može preživjeti samo dok njegove pošiljke stižu. Kapetan, ako preživi samicu, morat će se odreći svojih nerealnih ideja o komunizmu i svog nadobudnog ponašanja ako želi živjeti. Aljoša je, po samoj prirodi svoje vjere, više zainteresiran za zagrobni život nego za fizičko preživljavanje tijekom ovog života. Jasno je da Fetjukov i većina doušnika neće dugo živjeti. Radni logor također napada fizičko i duhovno dostojanstvo svojih zatvorenika. Zamjenom imena zatvorenika službenim kombinacijama slova i brojeva, logor briše sve tragove individualnosti. Na primjer, čuvari logora nazivaju Šuhova 'Š-854'. Ovo uklanjanje imena predstavlja birokratsko uništavanje individualnih osobnosti. Šuhov ne prihvaća pasivno ovaj pokušaj dehumanizacije. Pokazuje da način održavanja ljudskog dostojanstva nije kroz vanjski bunt, već kroz razvijanje osobnog sustava vjerovanja. Za vrijeme obroka, bez obzira koliko bio gladan, inzistira na skidanju kape prije jela - bez obzira koliko bilo hladno, nikada ne bi jeo s kapom na glavi. Ova praksa, ostatak odgoja, daje Šuhovu osjećaj da se ponaša civilizirano. Njegova odlučnost za vlastito dostojanstvo predstavlja podzemnu objavu rata protiv države koja ga zatvara. Zakoni i kazne unutar radnog logora su jednako

nepravedni kao i oni izvan logora. Šuhov upada u nevolju i prijeti mu tri dana u samici, ne zbog bilo kakvog aktivnog prijestupa, već jednostavno zbog bolesti. Slično, Bujnovski dobiva deset dana u samici jer se pokušao zaštititi od hladnoće flanelskim prslukom. Ni Šuhovljeva bolest ni Bujnovskijev pokušaj da se ugrije ne štete nikome, ali logor tretira oboje kao ozbiljne povrede zakona, dostojne stroge kazne. Takva stroga odmazda za tako male prekršaje je apsurdna, a gomilanje dodatnih kazni na ljude već osuđene na duge, teške zatvorske kazne izgleda kao ništa drugo nego okrutno iskazivanje moći sovjetskih dužnosnika. Važan aspekt sibirskog radnog logora koji roman opisuje je da su zatvorenici osuđeni za aktivnosti koje ne izgledaju nezakonito. Gopčik je zatvoren zbog toga što je nosio mlijeko borcima za slobodu koji su se skrivali u šumi; Šuhov je bio uhićen od strane Nijemaca, a potom su ga Rusi lažno optužili da je špijun; a Tjurin je kažnjen jednostavno zato što je bio sin bogatog seljaka - društvene klase koju je Staljin obećao ukloniti. Ne znamo puno o zločinima njihovih supatnika, ali nitko od njih ne izgleda kao strašan kriminalac. Sama činjenica njihovog strašnog postojanja u logoru temelji se na zloupotrebi moći i autoriteta. Čuvari, upravitelji i drugi službenici djeluju kao tiranska moć nad zatvorenicima, ali i oni su potlačeni moći Sovjetskog Saveza pod Staljinovim režimom koji diktira njihove živote. Vođeni svojim osjećajem moći i autoriteta, oni stvaraju popis apsurdnih pravila koja zapravo ometaju sposobnost zatvorenika da prežive i funkcioniraju unutar sovjetskog ideala. Ali bilo da sovjetska vlada provodi nepravedne zakone ili jednostavno postavlja lažne optužbe, mukotrpan rad zatvorenika na temperaturama ispod nule predstavlja užasno nepravednu kaznu. Završni odlomci ovog kratkog romana su najpamtljiviji. Nakon što čitatelj doživi početni užas zbog nehumanih uvjeta života u gulagu, postupno počinje gledati Šuhovljeve dan očima čovjeka koji se naviknuo na većinu tog užasa i, za razliku od čitatelja, više nije ljut, pa čak ni potišten zbog svog stanja. Takve emocije bile bi gubljenje vremena i odvratile bi ga od njegovih napora da preživi i, ako je moguće, poboljša svoju situaciju. Tako Šuhov uzima većinu nepravdi logorskog života zdravo za gotovo; on je običan primjer tipa pojedinca koji su provodili svoje dane u gulagu. Ono što proizlazi iz ovih običnih pojedinaca je snaga i volja za preživljavanjem i na kraju dana, danu kojeg su milijuni drugih proveli baš kao Šuhov, još uvijek pronalaze hrabrost da zaključe da je to bio gotovo dobar dan. Vrativši se na ležaj, razmišljajući o dnevnim avanturama, pomiruje se sa svojim postupcima i njihovim posljedicama. Dok tone u san, prepričava uspjehe ovoga dana: »Šuhov je tonuo u san posve zadovoljan. Danas je imao mnogo sreće - nisu ga bacili u samicu, nisu poslali brigadu na gradilište »Socgradića«, za ručak se domogao jedne kaše više, brigadir je izborio visoke procenete, Šuhov je uživao u zidanju, nisu mu našli onu pilicu na pretresu, zaradio

je nešto večeras kod Cezara i kupio je sebi duhana. I nije se razbolio, izgurao je nekako. Prošao je dan, gotovo sretan, ničim nepomućen. « (Ibid, 94)

Solženjicin opisuje samo jedan dan Šuhovljevog života jer njegov jednodnevni zaplet naglašava činjenicu da Šuhovljevi dani pripadaju sovjetskoj vladi, a ne njemu samom. Dan za slobodnog građanina može biti samo jedinica vremena u protoku života. Ali dan za Šuhova je dio njegove kazne i stoga ima snažno političko značenje. Njegov dan nije planiran prema njegovim individualnim željama i hirovima, kao životi mnogih protagonista romana. Umjesto toga, njegov dan je strogo diktiran odozgo, od strane visokih sovjetskih vlasti. Fokusirajući se na jedan dan koji je reguliran od strane vlade u kazni političkog zatvorenika, Solženjicin pokazuje iscrpljenost i monotoniju života zatvorenika u radnom logoru. Fokus na događaje jednog dana odgovara načinu na koji Šuhov živi svoj život u logoru. Dok tone u san, prisjeća se da njegova kazna traje 3.653 dana; dodatna tri su zbog prijestupnih godina. Solženjicin sugerira da će Šuhov biti manje uznemiren služeći preostale dane svoje kazne sada kada je pronašao veću vrijednost u njegovom duhovnom ispunjenju nego samo u fizičkim potrebama. U svojoj književnosti, Solženjicin je nastavio tradiciju velikih ruskih pisaca poput Antona Čehova i Lava Tolstoja. Od Čehova je preuzeo oštru prozu, dok je od Tolstoja naslijedio sumorni realizam koji je vjerodostojno prikazivao surovu stvarnost sovjetskog života. U vremenu kada je ruska književnost bila u opasnosti da bude zaboravljena u svojoj domovini i zasjenjena osrednjim piscima koje je odobrila vlada, Solženjicin je uspio vratiti izgubljeni sjaj i dubinu ruske književne tradicije.

4. ZAKLJUČAK

Pitanje koje još uvijek stoji neodgonetnuto jest "Postoji li uopće etika u totalitarizmu?". Totalitarni režimi, kao što su oni koje smo vidjeli u 20. stoljeću, često se oslanjaju na potpunu kontrolu nad svim aspektima društva, uključujući politiku, ekonomiju, kulturu i privatni život građana. U takvom kontekstu, etika se često žrtvuje za ideologiju režima. Oni često opravdavaju svoja sredstva tvrdnjom da su njihovi ciljevi uzvišeni i nužni za opstanak države ili naroda. No, ta sredstva često uključuju represiju, kršenje ljudskih prava, pa čak i nasilje i teror. Ideja da cilj opravdava sredstvo postaje temeljna u takvim sustavima, što vodi do ozbiljnih etičkih kompromisa. Na primjer, nacistička Njemačka i staljinistički Sovjetski Savez koristili su masovna uhićenja, mučenja i egzekucije kako bi eliminirali opoziciju i održali kontrolu, sve pod izgovorom zaštite države i ideologije. Indoktrinacija i propaganda igraju ključnu ulogu u totalitarnim režimima, gdje se građani sustavno izlažu jednoj verziji istine, a alternativni pogledi se potiskuju ili zabranjuju. To stvara društvo u kojem je kritičko razmišljanje obeshrabreno ili čak kažnjivo, što ima duboke etičke implikacije. U takvom okruženju, moralna autonomija pojedinca je ozbiljno ugrožena, a etička razmatranja se često svode na slijepu poslušnost i lojalnost prema režimu. Totalitarni režimi također često stvaraju atmosferu straha i nepovjerenja među građanima. Ljudi se potiču da prijavljuju svoje susjede, prijatelje, pa čak i članove obitelji vlastima za najmanje naznake nelojalnosti. Ova praksa erodira društvene veze i stvara duboke etičke dileme za pojedince koji se suočavaju s pritiscima da izdaju svoje bližnje ili da sami postanu mete represije. U totalitarizmu, prava i slobode pojedinca su često podređena interesima države ili kolektiva. Ova subordinacija pojedinca ima ozbiljne etičke posljedice, jer negira temeljno dostojanstvo i autonomiju svake osobe. Pojedinci postaju sredstva za postizanje ciljeva režima, umjesto da se tretiraju kao ciljevi sami po sebi. Ovaj utilitaristički pristup dehumanizira ljude i vodi do ozbiljnih moralnih kršenja, kao što su prisilni rad, etničko čišćenje i genocid. Totalitarni režimi također često manipuliraju pravnim sustavom kako bi legitimirali svoje neetičke prakse. Pravda postaje instrument režima, a ne sredstvo za zaštitu prava i sloboda pojedinca. Sudovi, umjesto da budu nezavisni arbitri, postaju oruđe represije, što dodatno podriva etičke temelje društva. Unatoč svim ovim negativnim aspektima, postoji i pitanje otpora unutar totalitarnih sustava. Etika otpora često postaje centralna tema za disidente i opoziciju. Ljudi koji se suprotstavljaju totalitarnim režimima često se suočavaju s ogromnim osobnim rizicima, ali njihova hrabrost i moralna jasnoća mogu pružiti inspiraciju i nadu drugima. Etika otpora naglašava važnost individualne savjesti i moralne

hrabrosti u suočavanju s tiranijom. Etika u totalitarizmu je gubi svoje značenje jer takvi sustavi inherentno potkopavaju moralne vrijednosti kao što su sloboda, pravda i ljudsko dostojanstvo. Oni stvaraju društva u kojima se etička razmatranja često svode na pitanje preživljavanja, a ne na pitanja pravde ili moralne ispravnosti. U takvim uvjetima, očuvanje etičkih principa postaje čin otpora i hrabrosti, a oni koji se suprotstavljaju totalitarizmu često postaju simboli moralne snage i integriteta.

U usporedbi učenja Carla Schmitta te iskustva Aleksandra Solženjicina, možemo istražiti dubinu njihovih različitih pristupa politici, moći i ljudskoj patnji. Carl Schmitt u *Političkoj teologiji* istražuje ključne koncepte poput suvereniteta, iznimke i političke odlučnosti. Schmitt definira suverena kao subjekt koji može odlučiti o iznimnim situacijama koje pravni poredak ne može riješiti. Suveren donosi odluke iznad pravnih normi, čime se osigurava održavanje reda i sigurnosti u društvu. Ovaj koncept, prema Schmittu, naglašava nužnost moći i autoriteta u politici, iznad demokratskih procedura i pravnih normi. Schmitt također istražuje ulogu religije u političkom životu, te kako religijski simboli mogu legitimizirati suverenu moć. On postavlja teze koje provociraju tradicionalne političke teorije, stavljajući naglasak na političku borbu i koncepte neprijateljstva kao središnje elemente političkog života. S druge strane, *Arhipelag Gulag* Aleksandra Solženjicina pruža duboko osobni uvid u represiju i stradanje pod sovjetskim režimom. Solženjicin, sam bivši zatvorenik gulaga, opisuje ne samo vlastita iskustva nego i iskustva mnogih drugih zatočenika kroz niz detaljnih priča. Kroz te priče, Solženjicin ilustrira surovost, dehumanizaciju i moralni slom koje su doživljavali zatočenici gulaga. *Arhipelag Gulag* ne samo da dokumentira masovna kršenja ljudskih prava i sustavnu represiju, već istražuje i psihološke i moralne posljedice totalitarnog režima na pojedince i društvo. Solženjicin kritizira ne samo fizičke uvjete u logorima već i širu moralnu apatiju i strah kojima je obuhvaćeno sovjetsko društvo. Uviđamo da je Solženjicin indirektna žrtva onoga načina vladavine koje Schmitt zastupa. Koliko god Schmitt misli dobro učiniti ovom odlukom o vladavini, postoje očite rupe u teoriji. Machiavellijev *Vladar* nas je tome najbolje učio, da su politika i etika dvije krajnosti. Uspješan vladar ignorira etička pravila kako bi došao na vladajuće mjesto i stvorio uspješan politički sustav. Stvar je u tome što *Vladar* nakon dolaska na vlast kreće pratiti prohtjeve naroda i postaje dobrim vladarom, no kao što smo mogli primijetiti da se ovi totalitaristički vladari nisu popravili kada su došli na vladajuće mjesto. Osobno, Schmittov suverenitet može biti primjenjiv u primjerice, ratnim situacijama no samo u obrambenom ratovanju ili spriječiti korupciju i iskorištavanje u slučaju epidemije. Jedna bi osoba, ako je dovoljno odlučna i dobronamjerna, mogla dati odluku kako obraniti državu od nadolazećeg ratnog napada ili, sada

dajem doslovan primjer, kada je predsjednik Rusije spriječio namjerno poskupljenje dezinficijensa za vrijeme ne toliko davne pandemije. Hipotetički rečeno, da postoji dobar vladar koji ovakvu vrstu moći ne bi iskorištavao ni u kojem drugom slučaju osim ako ono nije apsolutno nužno, treba poštivati gagarite kada dođe na vlast. Bitno je za napomenuti jer su ljudi kvarljivi naročito kada je u pitanju apsolutna moć nad državom, neka povijest bude učiteljica. Osoba koja ima mogućnost donijeti odluku koja je iznad zakona jako lako može tu odluku učiniti nepromjenjivom i to je prag za autokratsku vladavinu. Ova vrsta moći donosi previše nesigurnosti jer uvijek postoji malena doza nepouzdanja u ljudski rod da donese pravilnu odluku, jer opet, pogledajmo povijest. Schmitt kritizira pravni poredak kao apstraktnu normu, ali ona ne mora postati nerealnom ako se pridržavamo nje. Koliko god stanje panike bilo, postojat će nekolicina ljudi koji će se pridržavati zakonske norme. Bolje je vjerovati da će se većina ljudi pridržavati zakona nego da će se jedna osoba pridržavati moralnih vrijednosti ako mu damo apsolutnu vladavinu. Schmitt primjećuje da se u anarhističkom promišljanju čovjek smatra dobrim, dok se država percipira kao zlo. S druge strane, u liberalnom mišljenju, čovjek je također dobar, ali se država vidi kao ekstenzija i sluga društva. Često se poziva na uvjerenje da je odnos prema moći, bilo kao dobroj ili lošoj, osnova za razliku između anarhizma i autoritarizma (Schmitt, 2008: 56). Na temelju toga, Schmitt zaključuje da je »rast vjere u dobrotu ljudske prirode proporcionalan rastu radikalnosti mržnje prema državi« (Ibid, 57).

Carl Schmitt preuzima iz Hobbesova *Levijatana* koncept personalnog suverena, ističući da suveren nije samo deklarativno vrhovni autoritet unutar države, već posjeduje stvarnu političku moć. Ova moć uključuje sposobnost donošenja i provedbe moralno-političkih odluka koje su obvezujuće za cijelo društvo, kako u sekularnom tako i u religijskom kontekstu. Schmitt naglašava važnost monarhističkog načela koje suverenitet utjelovljuje u osobi vladara, nasuprot ustavotvornom načelu koje suverenitet vidi kao rezultat pravnog akta, tj. ustava. Schmitt se posebno bavi problemom donošenja presudnih odluka u izvanrednim situacijama koje prijete državnom poretku i koje se ne mogu predvidjeti. Prema njegovom mišljenju, politička moć treba biti koncentrirana u rukama suverena, posebno u trenucima krize, kako bi država mogla djelovati brzo i efikasno. Ovaj pristup, koji Schmitt naziva decizionizam, temelji se na sposobnosti suverena da donese pravovremene i odlučne političke odluke. Schmitt vjeruje da se u izvanrednim situacijama, kada uobičajeni zakoni i pravila ne mogu pružiti odgovarajuće smjernice, najjasnije vidi presudnost odluka koje su utemeljene na volji suverena, a ne na prethodnim presedanima ili normama.

Decizionizam, prema Schmittu, počiva na tvrdnji da je »suveren onaj koji odlučuje o iznimnom stanju« (Schmitt, 2019: 45). On tvrdi da ozbiljne društveno-političke krize ne mogu

biti predviđene, ali uvijek zahtijevaju konkretnu političku odluku kao odgovor na izvanredne okolnosti. Prema Schmittu, nijedan unaprijed donesen zakon ili propis ne može u potpunosti predvidjeti iznimne situacije i dati smjernice za njihovo rješavanje. Zbog toga se Schmitt poziva na Članak 48. Weimarskog ustava, koji predsjedniku daje ovlasti u slučaju izvanrednog stanja, kako bi naglasio razliku između pravnog pozitivizma i svog shvaćanja iznimke.

Schmitt vjeruje da iznimka nije ograničena samo na državne krize; ona je opći, iako granični pojam. Prema njegovom mišljenju, suveren je taj koji odlučuje što je iznimka, a što je normalno, te je opseg suverenove odluke neograničen pravnim normama. Pravno-politički poredak, prema Schmittu, temelji se na moralno-političkoj odluci suverena. Suveren, kao personalni nositelj suvereniteta naroda i legitimnog državnog autoriteta, stvara i suspendira pravno-politički poredak svojom voljom i presudnim odlukama. Schmittov decizionizam odbacuje čisti racionalizam pravnog pozitivizma i temelji političko djelovanje na predracionalnom, na onome tko ima dovoljno snažnu volju donijeti egzistencijalnu odluku bez prethodnog presedana i potom je provesti. Schmitt svoju političku teoriju naziva političkom teologijom jer s pomoću sociologije pravnih pojmova identificira kako su teološke predodžbe prije pravnih koncepata definirale egzistencijalno, predracionalno utemeljenje društveno-političkog autoriteta, pripisujući ga Bogu. Specifičnost Schmittove političke teologije leži u primjeni nesuvremenih političko-teoloških načela na povijesno-političke okolnosti svoga vremena. Schmitt povezuje politiku i teologiju, ne negirajući institucionalno odvajanje Crkve i države. U četvrtom poglavlju svoje knjige *Politička teologija I.*, Schmitt se posvećuje katoličkim političkim filozofima 18. i 19. stoljeća poput Louisa Bolanda, Josepha-Mariea de Maistrea i Juana Donosa Cortésa. Iako Schmitt ne dijeli njihovu idealizaciju srednjeg vijeka i vjeru u monarhiju kao najbolji oblik vladavine, cijeni njihovu promidžbu decizionizma. Schmittovo shvaćanje suverenosti i političke moći temelji se na uvjerenju da je u trenucima krize neophodno imati snažnog lidera koji može donositi brze i odlučne odluke. Ove odluke, prema Schmittu, nisu utemeljene na prethodnim zakonima ili pravilima, već na volji suverena koji ima autoritet da djeluje u izvanrednim situacijama. Schmittova politička teorija stoga naglašava važnost suverena kao ključnog aktera u očuvanju i zaštiti državnog poretka u trenucima krize.

Udruživanje u društvo je također temeljno političko pitanje o prijatelju i neprijatelju, okupljanju i razdvajanju, jer društvo samo po sebi ima politički karakter (ili barem potencijal za političko). Država je kvalitativno različita od društva i također politička tvorevina. Schmitt smatra da »unutarnja inkonzistencija anarhizma leži u činjenici da su državni autoritarni akteri i dalje ljudi, ali ljudi s dodijeljenim autoritetom, odnosno vlasti« (Ibid, 70). Ako su ti ljudi sa

svojim moćima zli, jer se moć percipira kao zlo (koje je apstraktno odvojeno od čovjeka), kako je onda moguće tvrditi da je čovjek po prirodi dobar kada nije dobar u svom državnom-političkom djelovanju kada ima moć nad drugima i kada ga prisiljava sve manja “moć”? Na poziciji moći pojedinac je slobodan biti ono što jest, ali često bira biti zao, što potkopava ideju o inherentno dobrom čovjeku. U liberalnom viđenju, suština bilo koje države je sistem u kojem ljudi, po prirodi dobri, dolaze na poziciju moći da bi postali zli. Taj proces, čak i ako se aksiomatski prihvati, korelira sa slabljenjem mehanizama prisile nad onima koji postaju sve više skloni djelovati suprotno volji naroda. Kada rast moći i napredovanje kroz hijerarhiju oslabi one koji bi mogli zabraniti nepoželjno djelovanje, zlu se omogućuje da prirodno teče iz čovjeka. Čovjeka na vrhu svijeta, koji bi nadvladao sve druge ljude (pojedince i koalicije), može kazniti samo Bog, a kroz tog pojedinca zlo bi moglo slobodno teći do božanske intervencije. U nedostatku Boga, nedostaje i ta kazna. Hitler je mogao biti Hitler jer nad njim nije bilo dovoljno jake, direktne prisile da ne bude Hitler. Dok su nad njim postojali mehanizmi prisile stare Weimarske republike, nijedan kamp smrti nije bio otvoren. Schmitt se, dakle, s pravom boji kome će pripasti »ujedinjeni potencijali prisile u globalno sjedinjenoj vladi u idealnom viđenju liberalne ideje svjetskog mira« (Ibid, 74). Međutim, globalna država koja bi isključivala “nepodobne” predstavlja još opasniji fenomen.

Isključivanje “nepodobnih” je upravo ono što se dogodilo našem ruskom autoru. Aleksandar Solženjicin svojim književnim radom prvenstveno obraća ruskom narodu, premda su njegova djela također ostvarila značajan uspjeh širom svijeta. U Rusiji je književnik uživao poseban ugled, što potvrđuju brojni velikani ruske književnosti. Ruska književnost često je plaćala visoku cijenu zbog svoje angažiranosti, a ne zbog stilističkih inovacija (Dutschke i Wilke, 1975: 258). Ovu tezu najbolje potvrđuje sam Solženjicin, koji je kroz svoja djela hrabro govorio protiv staljinizma i komunizma, tražeći ono najbolje za ruski narod i dajući glas milijunima utišanih umova. Iskustva iz rata probudila su Solženjicina, koji je i sam bio duboko pogođen ratnim strahotama, što mu daje dodatnu legitimnost. Sve što je do tada napisano o Staljinovu razdoblju blijedi u usporedbi s nepretencioznim i realističnim opisima logorskog života koje pruža Solženjicin (Dutschke, Wilke, 1975: 264). Sustav vapi za promjenom, koju Solženjicin zagovara, ali takva promjena bi značila smjenu desetaka tisuća dužnosnika. Stoga je bilo nužno sankcionirati Solženjicina i sve one koji bi pokušali slijediti njegov put pisanja ili javnog izjašnjavanja protiv režima. Morozow ističe kako je uslijedila desetljeća duga borba između moćne sovjetske birokracije i pravog vulkana riječi - Solženjicina, koja je trajala sve do raspada Sovjetskog Saveza. Birokratski aparat se branio svim sredstvima, uključujući i krivotvorenje Solženjicinovih pisama poslanih u inozemstvo (Ibid, 265).

Solženjicin tvrdi da je on samo književnik, vjerujući da njegovo djelovanje spada u sferu književnosti, a ne politike. Čini se kako svoju misiju pročišćavanja doživljava isključivo religiozno, a ne politički (Ibid, 265). Ovaj stav pojačao je reakciju svjetske javnosti na njegovo protjerivanje iz zemlje i osude njegovih književnih radova. Posebno je glasna bila zapadna javnost, što je bilo očekivano u vremenu hladnog rata i podijeljenog svijeta. Snažna represija ljevice i komunizma pod Staljinom, a kasnije i drugim komunistima, postavila je pitanje: hoće li svi Rusi koji misle drugačije morati živjeti izvan svoje zemlje ako ne žele šutjeti? U tom slučaju, u zemlji bi ostali samo oportunisti, inteligencija bi prestala krvariti i poslušno bi obavljala svoj posao... Možda je to ono što vodstvo SSSR-a uistinu želi: riješiti se svih nepoćudnih, žigosati ih kao emigrante (Ibid, 267).

Opozicijska sovjetska inteligencija, kojoj pripada i Solženjicin, prekinula je s Marxom i Lenjinom zbog Staljinovih zločina, smatrajući da je marksizam-lenjinizam odgovoran za kasniji staljinizam. Ova intelektualna opozicija sastoji se od različitih krila i ideološko-političkih struja, koje ujedinjuje zajednička borba protiv Staljinovih zločina i za istinsku primjenu građanskih prava zajamčenih sovjetskim ustavom (Ibid, 285). Solženjicinova analiza revolucija ukazuje na njihovu inherentnu obmanu: revolucije uništavaju nositelje zla, dok samo zlo ostaje i prenosi se kao naslijeđe.

Vlast se čini izrazito zlom i kao što je rečeno, zlo teče iz čovjeka, ne samo prema svome narodu već i prema drugim nacijama. To je čovjek koji dehumanizira druge ljude, odnosno oduzima im ono što ih čini osobom. Solženjicin govori da je jedan od prvih koraka prema otuđenju čovjekove *persone* uhićenje osobe. Solženjicin opisuje uhićenje kao duboko traumatičan događaj koji mijenja život, usporedivši ga s udarom groma koji može uzrokovati moralni i emocionalni slom. Takav šok je nepodnošljiv za mnoge, a neki se čak mogu slomiti i pasti u bezdan ludila (Solženjicin, 2019: 15). Osoba koja je uhićena suočava se s brojnim pitanjima, od kojih je najvažnije: “Zašto baš ja?”. No, odgovori izostaju, ostaje samo borba protiv zdravog razuma. Uhićenje predstavlja zasljepljujuću svjetlost i udarac koji trenutnu stvarnost pretvara u prošlost, stvarajući najstvarniju stvarnost iz nemogućeg (Ibid, 16). Nakon što su uhićeni, često nevini ljudi, vlasti ih tretiraju kao najveće kriminalce, vodeći ih na ispitivanje kako bi priznali i potpisali optužbe protiv sebe. Iako razum i savjest jasno govore da optužbe nisu istinite, situacija stavlja čovjeka pred strašnu dilemu: suprotstaviti se, riskirajući vlastiti život, ili potpisati neistine i živjeti, ali u uvjetima koji daleko od pravog i istinskog života, gdje se osoba osjeća kao životinja koja preživljava u divljini (Ibid, 17). Solženjicin detaljno opisuje metode koje vlasti koriste za “lomljenje” čovjeka. Prva metoda je ispitivanje noću. Noć donosi lišavanje sna, što narušava koncentraciju i izaziva nervozu kod

uhićenika, čineći ga ranjivim i sklonijim priznanju (Ibid, 84). Noćno ispitivanje dodatno otežava situaciju, jer uhićenik gubi osjećaj za vrijeme i postaje dezorijentiran. Nedostatak sna ga čini lakšim plijenom za ispitivače, koji koriste njegovu iscrpljenost kako bi dobili priznanje.

Druga metoda je uvjeravanje tonom iskrenosti. Ispitivači koriste ovu metodu kako bi se prikazali kao prijateljski nastrojeni, dajući do znanja uhićeniku da će, ako ne prizna, postati fizički i mentalno iscrpljen. Oni stvaraju dojam da je priznanje jedini izlaz iz teške situacije (Ibid, 85). Ovakvo uvjeravanje je učinkovito jer uhićenik počinje vjerovati da će mu priznanje olakšati patnju, iako to nije istina. Zastrašivanje je još jedna uobičajena metoda. Ispitivači prijete uhićenicima duljim zatvorskim kaznama, slanjem u najokrutnije logore ili prijetnjama članovima obitelji. Ova metoda je često vrlo učinkovita jer su ljudi emocionalno ranjivi kada je riječ o njihovim bližnjima (Ibid, 86). Strah za sigurnost voljenih često prisiljava i najhrabrije pojedince na priznanje. Jedna od najokrutnijih metoda je lišavanje sna. Kombinirano s dugim stajanjem, žeđu, jakim osvjetljenjem i strahom, ova metoda miješa razum i podriava volju uhićenika, dovodeći ga do gubitka identiteta (Ibid, 89). Nedostatak sna čini uhićenika dezorijentiranim i ranjivim, a ispitivači koriste ovu ranjivost kako bi dobili priznanje. Ispitivanja se često odvijaju noću, što dodatno otežava situaciju, jer uhićenik nema vremena za san i odmara se dokle god traje istraga.

Osim ovih metoda, postoje i druge oblike mučenja, kao što su izgladnjivanje, premlaćivanje i druge okrutne prakse. Sve ove metode imaju isti cilj: slomiti duh i tijelo uhićenika, prisiljavajući ga da potpiše lažne optužbe kako bi izbjegao daljnje mučenje. Ove metode su dizajnirane da izazovu maksimalnu fizičku i psihičku patnju, čineći uhićenika spremnim učiniti bilo što kako bi zaustavio bol i patnju. Solženjicin ističe da u ovim uvjetima čovjek gubi svoju humanost i postaje biće koje samo pokušava preživjeti. Metode mučenja koje vlasti koriste su sustavne i namjerne, s ciljem da slome volju i duh uhićenika, tjerajući ih da priznaju nedjela koja nisu počinili. Ovo je surova realnost u kojoj ljudi nestaju bez traga, a njihovi najmiliji, kao što su supruge i majke, godinama ne znaju što se s njima dogodilo (Ibid, 17). Stoga kako možemo nazvati ovakav oblik vladavine pravičnim? Suverenost koju Schmitt pokušava zastupati recept je za barbarstvo u kojem pojedinac i njegova sloboda izgara u jarkom plamenu i od njega ostaje ništa doli puko sjećanje.

5. POPIS LITERATURE

PRIMARNA LITERATURA

1. Schmitt, Carl (2008) *Politički spisi*, Zagreb: Politička kultura
2. Schmitt, Carl (2014) *Dictatorship*, London: Polity Press
3. Schmitt, Carl (2019) *Politička teologija I*, Zagreb: Naklada Breza
4. Solženjicin, Aleksandar (2008) *Jedan Dan Ivana Denisoviča*, Beograd: Paideia
5. Solženjicin, Aleksandar, p. Vidak, Rajković (2019) *Arhipelag Gulag I-II*, Novi Sad: Akademska Knjiga

SPOREDNA LITERATURA

1. Berkoff, Karel C. (2012) *Motherland in Danger: Soviet propaganda during World War II*, Cambridge: Harvard University Press.
2. Bessel, Richard (2004) *The Nazi Capture of Power*, u *Journal of Contemporary History* 39 (2): 169-188.
3. Blažević, Robert, Alijagić, Amina (2010) *Antižidovstvo i rasno zakonodavstvo u fašističkoj Italiji, nacističkoj Njemačkoj i ustaškoj NDH*, *Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci* 31 (2): 879-916.
4. Brandenberger, David (2010) *Stalin's populism and the accidental creation of Russian national identity*, *Nationalities Papers* 38 (5): 723-739.
5. Cipek, Tihomir (2009) „Trijumf volje“ kao trijumf nacizma. *Propaganda u filmu Leni Riefenstahl*, *Međunarodne studije* 9 (1): 94-109.
6. Davies, Sarah (1997) *Popular opinion in Stalin's Russia: terror, propaganda and dissent, 1934-1941*, Cambridge: Cambridge University Press
7. Deutscher, Isaac (1977) *Staljin: politička biografija*, Zagreb: Globus.
8. Dutschke, Rudi, Wilke, Manfred (1975) *Sovjetski Savez, Solženjicin i zapadna ljevica*. Zagreb: Globus.
9. Kershaw, Ian (2004) *Hitler and the Uniqueness of Nazism*, u *Journal of Contemporary History* 39 (2): 239-254.
10. Kühnl, Reinhard (1978) *Oblici građanske vladavine-liberalizam-fašizam*, Beograd: Komunist.

11. Mass, Warren (2013) Holodomor: Stalin's Holocaust in the Ukraine, *The New American*, 4. studeni: 36-39.
12. Montefiore, Simon S. (2009) *Staljin- na dvoru crvenog cara*, Zagreb: Profil International
13. Nevezhin, Vladimir A.(1997) Stalin's Speech of 5 May 1941 and the Apologia for an Offensive War: The USSR on the Eve of War with Germany: Policy Through the Prism of Propaganda, *Russian Studies in History* 36 (2): 48-72
14. Overy, Richard (2005) *Diktatori: Hitlerova Njemačka i Staljinova Rusija*, Zagreb: Naklada Ljevak.
15. Shirer, William L. (1977a) *Uspon i pad Trećeg Reicha. Uspon Adolfa Hitlera; Trijumf i konsolidacija*, Zagreb: Znanje.
16. Shirer, William L. (1977b) *Uspon i pad Trećeg Reicha. Početak kraja; Kraj Trećeg Reicha*, Zagreb: Znanje
17. Škarica, Matej (2012) *Propaganda kroz europsku povijest*, Zagreb-Sarajevo: Synopsis.
18. Starks, Tricia (2008) *The Body Soviet: Propaganda, Hygiene, and the Revolutionary State*, Madison: The University of Wisconsin Press
19. Stošić, Branko (1964) *Staljin i njegov kult*, Beograd: Beograd Press.